

DVA GOTICKORENESANČNÍ PORTÁLY Z ČESKÉ LÍPY

JAROSLAV PANÁČEK - MICHAL PANÁČEK

Po velkém požáru města 12. dubna 1515, kdy „město Lipá celé vyhořelo“, byly měšťanské domy znovu vystavěny, tentokrát již ve stylu pozdní gotiky a posléze i nastupující renesance. Další architektonický a umělecký rozvoj města nezastavily malé lokální požáry v 17. a 18. století, kdy již budování pokračovalo v duchu baroka. Tak tomu bylo až do velkého celoměstského požáru 6. října 1787, kdy prakticky celé město lehlo popelem. Sotva se však vzpamatovalo z nejhoršího, přišla po 33 letech další katastrofa a 12. května 1820 město znovu kompletně vyhořelo. Tyto tragické okolnosti způsobily, že v konstrukcích mnoha měšťanských domů je pravděpodobně z velké části zachováno i gotické a renesanční zdivo, ale vnější tvář zástavby s charakteristickými architektonickými prvky, jako ostění oken či portály, převrstvila klasicistní, empírová, neohistorická nebo secesní podoba. Kromě četných nezdobených či prostě okosených gotických a renesančních portálů, ukrytých v suterénech domů,¹⁾ se nám tak bohužel dochovaly pouze ojedinělé kamenické detaily starších měšťanských domů.

Kromě jednoduchého sedlového portálu v interiéru přízemí domu čp. 79 v Zámecké ulici jsou jedinými staršími dochovanými honosnými orámováními vstupu, zachovanými in situ, barokní portál v Mikulášské ulici čp. 173 a portál s postavami ležících Turků v průčelí měšťanského domu čp. 132 na jižní straně náměstí T. G. Masaryka. Vedlejší dům čp. 133, od roku 1902 nahrazený secesní novostavbou, měl podle historické ikonografie rovněž vstup architektonicky orámován pravděpodobně pozdně gotickým profilovaným portálem s plným obloukem.²⁾ Dnes je portál neznámý, pravděpodobně byl zničen při bourání domu.

Další tři významné portály měšťanských domů jsou dnes umístěny druhotně. Pozdně barokní portál, náležející původně k domu čp. 92 v Dlouhé ulici (dnes Jindřicha z Lipé), je zazděn v západní části interiéru přízemí tzv. Červeného domu, kam byl přemístěn při přestavbě domu v roce 1937. Pozdně gotický portál z roku 1549, nazývaný Brána Berků a pocházející ze zbořeného domu na místě dnešního čp. 198 na severní straně náměstí, je dnes nefunkčně zazděn do vnější zdi severního ramene ambitu loretu bývalého au-

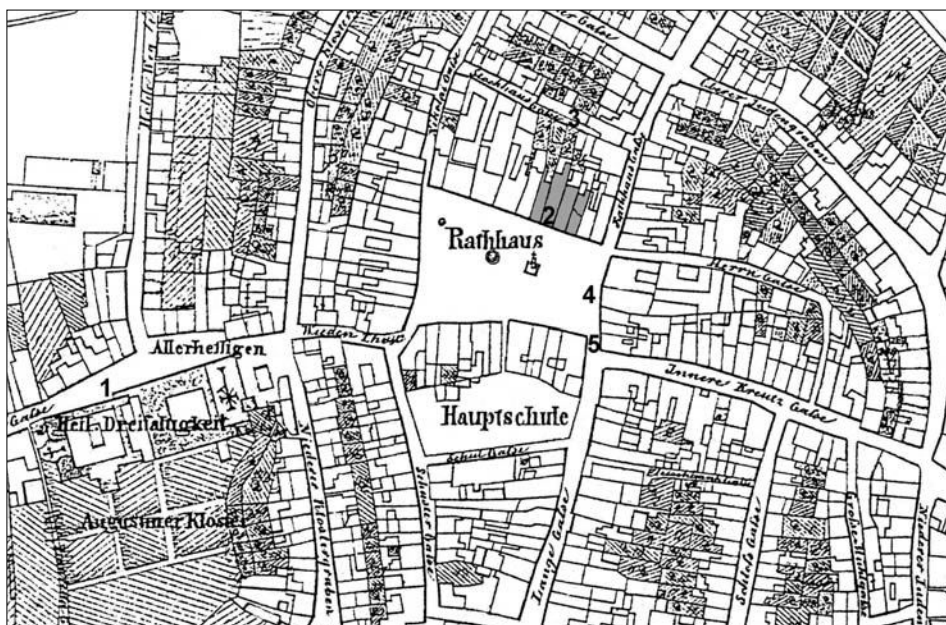
gustiniánského kláštera v ulici Paní Zdislavy (dříve Zádušná). Portál z roku 1555, stojící slohově na pomezí pozdní gotiky a renesance a umístěný do roku 1948 na domě čp. 5 v jihovýchodním rohu náměstí, byl v roce 2002 osazen před jednoduchý dveřní otvor do středu průčelí domu čp. 2 vedle radnice (obr. 1). Dvěma posledně jmenovaným portálům, jediným zachovaným zdobným vstupním portálům městských domů z 16. století, je věnována následující studie.

PORTÁL Z ROKU 1549

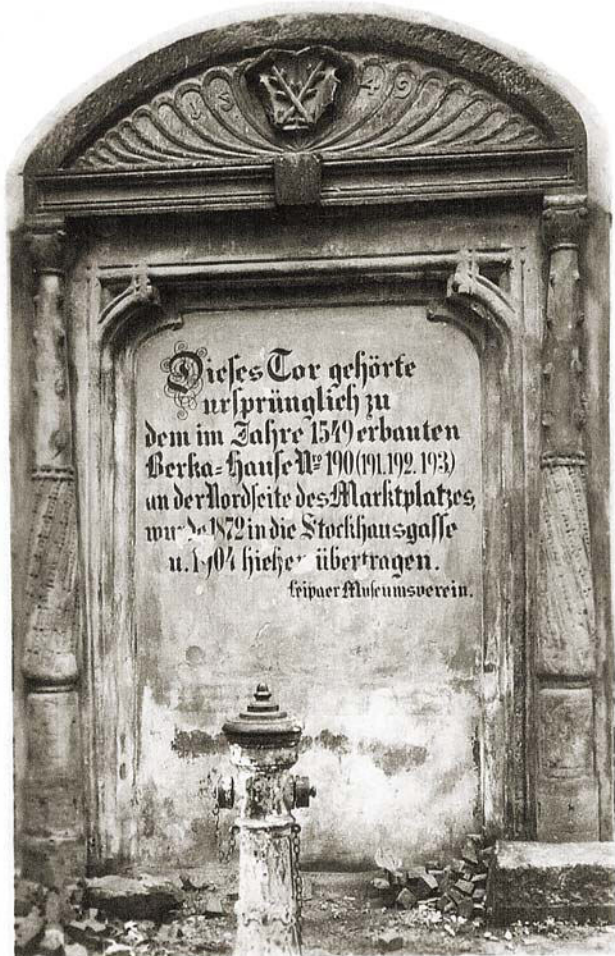
Umístění a osudy portálu

V ploše zazdívký vnitřního sedlového portálu je vsazena pískovcová deska s nápisem: „Brána Berků. Tato brána patřila původně k Berkovskému domu č. 190, postavenému r. 1549 na severní straně náměstí, odkud byla r. 1872 přenesena do Věžeňské ulice a r. 1904 sem. Krajské museum v České Lípě“. Nápis je doslovným překladem německého textu,³⁾ který byl nahrazen českým v roce 1947 (obr. 2).

Lokalizace původního umístění portálu na dům čp. 190 (podle starého číslování; dnešní čp. 197) je však chybná. Jak dokládá nejstarší dochovaná fotografie severní strany náměstí, datovaná do doby okolo roku 1860, náleží portál k domu dnešního čp. 198 (staré čp. 191), (obr. 3). Správnou lokalizaci portálu uvádí rovněž F. J. Zoubek ve svých dějinách města⁴⁾ a potvrzuje ji i existence barokní kartuše s plastikou sv. Jana Nepomuckého nad zrušeným vchodem dnešního domu čp. 197, zachycená na uvedené fotografii a dodnes dochovaná. Po přenesení portálu z důvodu přestavby domu do Věžeňské ulice v roce 1872, o němž hovoří nápisová deska, byl nástavec (tympanon) odděleně zazděn právě ve dvorec tehdejšího čp. 191 (dnes čp. 198).⁵⁾ Takto separované je také zachytil kreslíř Oswald Pfennigwerth, autor výtvarného doprovodu knihy o historických památkách severních Čech.⁶⁾ Ojediněle dochovaná fotografie portálu z doby před rokem 1904⁷⁾ jej zachycuje nefunkčně zazdžený

Obr. 1: Česká Lípa, mapa stabilního katastru 1843, výřez, zmenšeno, odstraněna čísla parcel a vyčištěno (SOKA Česká Lípa, Sběrka map stabilního katastru): 1 – současné umístění portálu z roku 1549 v severní zdi ambitu loretu augustiniánského kláštera; 2 – dům čp. 198, šedivě jsou označeny domy čp. 197 až čp. 200 (od západu k východu) v místech bývalé berkovské rezidence; 3 – zadní část parcely domu čp. 198 obrácená do Věžeňské ulice; 4 – současné umístění portálu z roku 1555 na domě čp. 2; 5 – dům čp. 5.

Obr. 2: Česká Lípa, augustiniánský klášter, severní zeď ambitu loret, portál z roku 1549. Foto z doby před 2. světovou válkou (VMG Česká Lípa, sbírka fotografií, inv. č. ND-10360).

v ohradní zdi na jižní straně Věžeňské ulice (obr. 4). Zajímavostí snímku je další – pravděpodobně renesanční – přibližně stejně velký portál v téže zdi západně od portálu z roku 1549. Portál s plným obloukem zdobeným po obvodu rozvilinovým ornamentem je završen klenákem konzolového tvaru s volutou. Podle plechem pobitých starodávných dveří v portálu je pravděpodobné, že jde o původní vstup do dvora domu čp. 198 z Věžeňské ulice. Dům byl v roce 1904 zbořen a nahrazen novým secesním objektem architekta Emila F. Ruehra, což vedlo téhož roku na podnět památkářů k přenesení portálu i nástavce z Věžeňské ulice a jejich logickému spojení ve vnější obvodové zdi severního ramena loretánského ambitu. Majetkově byl portál převeden na městské muzeum, tehdy sídlící ještě v radnici. Druhý zmíněný portál je dnes neznámý, patrně byl zničen.

Popis portálu

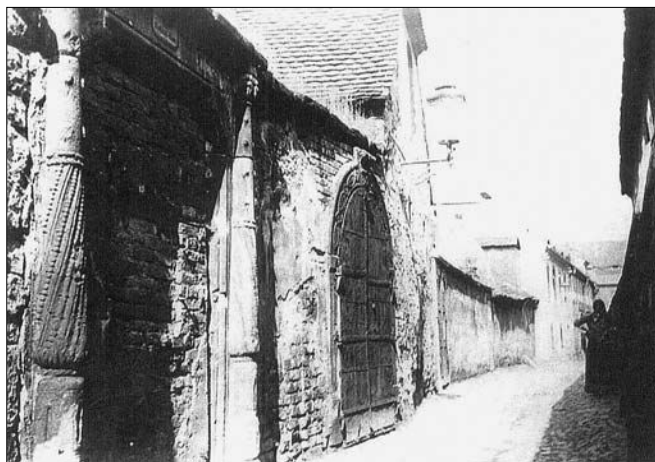
Pískovcový sedlový portál se sloupovou edikulou má celkovou výšku 280 cm a šířku 225 cm. Edikula nese stejně široký segmentový nástavec výšky 51 cm v nejvyšším bodě (obr. 5 a 6). Vnitřní orámování vstupu má tvar ostění poměrně širokého pozdně gotického sedlového portálu. Jeho profilace se skládá ze dvou výžlabků oddělených páskou a oblého prutu vloženého do vnějšího výžlabku (obr. 7). Všechny části profilace se v sedlových náběžích i v rohových pokračováních základního pravoúhlého tvaru přetínají a vytvářejí tak charakteristické tvary lomených ploch proniků a příčných profilů (obr. 8). Profilace bez jakéhokoliv přerušení vybíhá přímo z nečleněného prahu. Vnější plocha sedlového portálu je hladká, profilace je vysekána pouze dovnitř hmoty ostění.

Sloupovou edikulu tvoří dvojice předložených plasticky tvarovaných třičtvrtěsloupů, rozdělených na patku, dřík a hlavici. Patka zabírající přibližně třetinu výšky sloupu je složena ze tří hladkých, postupně se zužujících válců. Dřík od patky odděluje převázání provazcem imitující stažení jakoby elastického materiálu znázorněné mírně baňatým vydutím spodní části štíhlého, nahoru se zužujícího kuželového dříku. Přibližně spodní polovina dříku, opět oddělená dvojicí tentokrát „neutažených“ provazců, je zdobena šroubovitě obtáčenými perlovci ve velmi mělkých výžlabcích oddělených drobnými páskami. Horní polovina dříku sloupů je pojednána do podoby astwerku, tedy kmene stromu s výraznou kresbou linií rozpraskané kůry a pahýlů odseknutých vybíhajících větví (obr. 9). Vrchol dříku opět ukončuje plastický provazec. Drobné hlavice jsou provedeny jako korintské se stylizovanými akantovými listy v mělkém zjednodušeném reliéfu, na rozích se ve vrcholu stáječícími do nevýrazných volut. Hlavice jsou kryty abakovými deskami s mírně projmutými stranami a drobnou mělkou výžlabkovou profilací na spodní hraně (obr. 11).

Sloupy nesou segmentově tvarovaný nástavec plasticky rozdělený na přímý překlad a segmentovou úseč (obr. 10). Překlad je členěn vpadlým polem rámovaným profilací z oblého prutu vloženého do výžlabku ukončeného na vnitřní

Obr. 3: Česká Lípa, severovýchodní roh hlavního náměstí v době okolo roku 1860. 3. až 6. dům zleva jsou domy čp. 197–200, na domě čp. 198 je osazen portál z roku 1549 (VMG Česká Lípa, sbírka fotografií, inv. č. 89757).

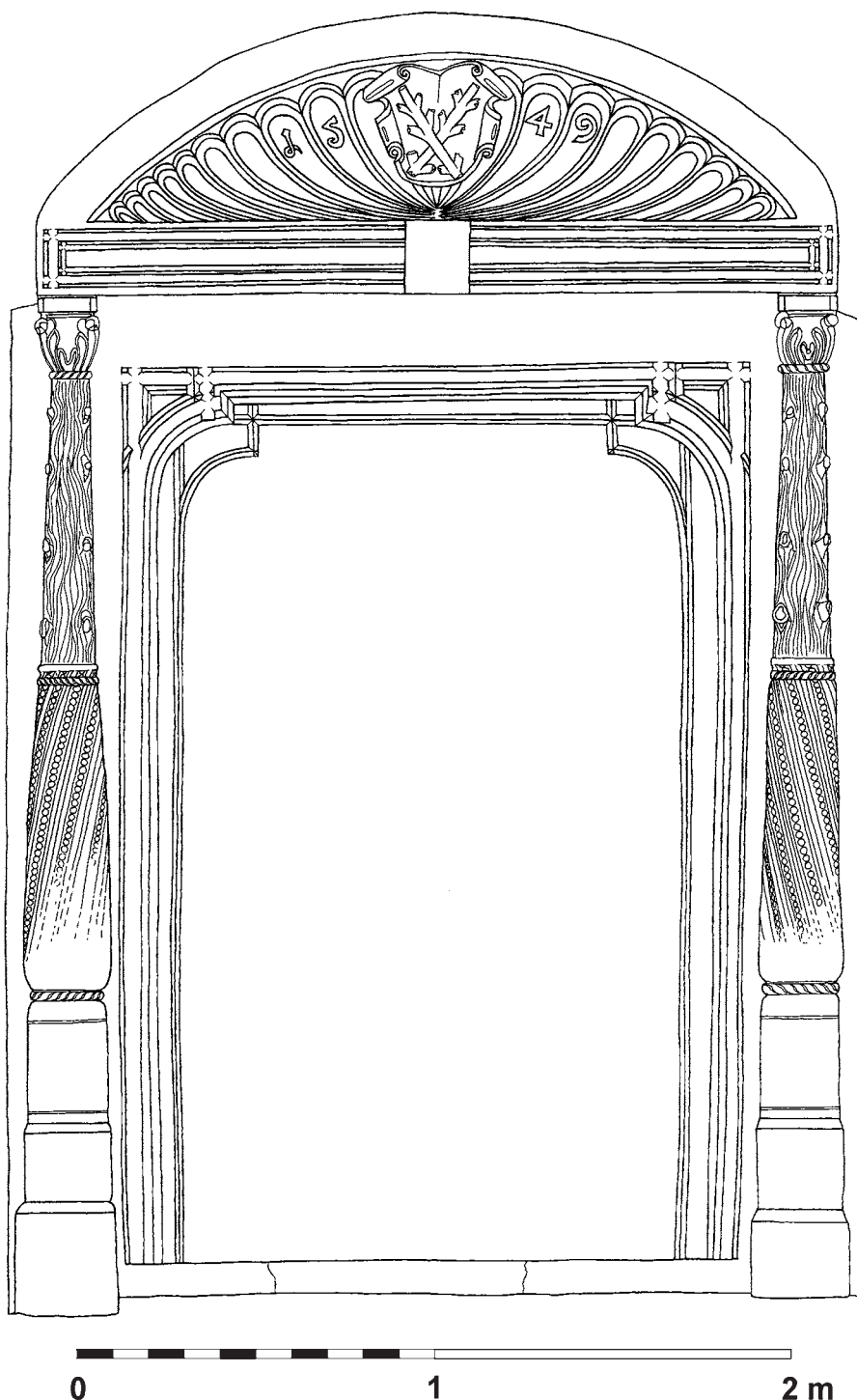

Obr. 4: Česká Lípa, portál z roku 1549. Fotografie portálu umístěného ve Věžeňské ulici v ohradní zdi dvora domu čp. 198, zhotovená před rokem 1904 (VMG Česká Lípa, sbírka fotografií, inv. č. ND-10366).

straně páskou. Obíhající profilace se ve všech čtyřech rozích přetíná. Uprostřed překladu je vystupující obdélný hladký štítek. V ploše segmentové úseče nástavce je vpadlé pole s vějířovitým mušlovým motivem svírajícím uprostřed výrazně vystupující rolverkový erbovní štít se stáječícími se okraji a znamením Berků z Dubé, tedy dvěma zkříženými ostrvemi se šesti osekanými suky na každé z nich. Po obou stranách erbu jsou plasticky provedené arabské číslice letopočtu 1549 (obr. 12). Hrana vpadlého pole je zjemněna drobným výžlabkem. Segmentové pole má poměrně široký vnější lem, který je pouze hrubě kamenicky opracován.

Jinak je kamenické opracování provedeno poměrně pečlivě a povrch je finálně vyhlazen, takže nelze nalézt žádné stopy použitých nástrojů. K vyhlazení ale také mohlo dojít až vlivem povětrnostních vlivů, nebo v průběhu předcházejících obnovovacích a restaurátorských zásahů. Některé detaily, např. kresba kůry na dřících sloupů, připomínají spíše řezbářskou techniku. Portál je vyroben ze středně zrnného, světle šedivého pískovce. Po-

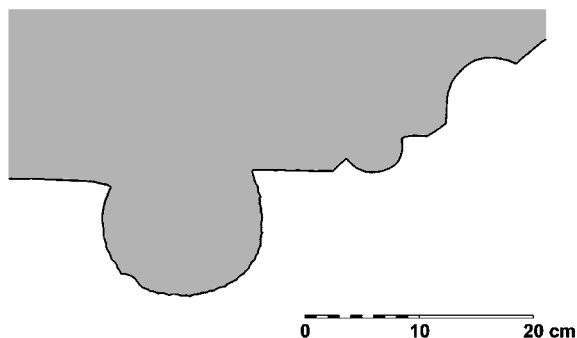
vrch je však v dnešním stavu opatřen sjednocující tmavě šedivou barevností, kterou prosvítají pouze světlejší místa restaurátorských vysprávek poškození kamene. Zejména spodní části portálu, patky a spodní části dříků nebo spodní části stojek sedlového ostění jsou značně mechanicky poškozeny a postiženy odpadem krust s detaily jemnějšího zdobení. Nebyly nalezeny žádné zbytky starší barevnosti. Portál je vyroben pouze ze čtyř kusů kamene, samostatnými díly jsou nástavec, překlad sahající až do poloviny výšky astwerkem zdobené části dříku a obě poloviny ostění se sloupy edikuly.

Obr. 5: Česká Lípa, augustiniánský klášter, severní zeď ambitu lorety, portál z roku 1549. Fotogrammetrické zaměření, pohled (zaměření a kresba J. Panáček, M. Panáček, 2006–2011).

Obr. 6: Česká Lípa, augustiniánský klášter, severní zeď ambitu lorety, portál z roku 1549. Celkový pohled od severu (pokud není uvedeno jinak, foto M. Panáček 2010).

Obr. 7: Česká Lípa, augustiniánský klášter, severní zeď ambitu lorety, portál z roku 1549. Náčrtes profilace východní stojky ostění a třicetřesloupu předložené edikuly, sejmuto jehlovou obrysovou šablonou ve výšce 190 cm nad prahem, přesnost ± 2 mm (zaměření a kresba M. Panáček 2011).

Slohová a uměleckohistorická analýza

Svými konstrukčními tvary i plastickou výzdobou portál kombinuje prvky pozdní gotiky a rané renesance. Základní tvar sedlové formy vnitřního portálu je pozdně gotický, vycházející ze středověké tradice, jeho ztvárnění je však již posunuto k větším proporcím a naopak subtilnosti profilace i vybíhajících přetínajících se prutů. Naopak renesanční forma sloupové edikuly je sice provedena opět poměrně subtilně, ale bez respektu ke klasickým proporcím a vzorové skladbě, protože úplně chybí celé kladí, navíc s plastickým dekorem použitým plně v souladu s pozdně

Obr. 8: Česká Lípa, augustiniánský klášter, severní zeď ambitu lorety, portál z roku 1549. Detail křížení profilace sedlového portálu a vrcholu dřívku sloupu s hlavicí západní poloviny portálu.

Obr. 9: Česká Lípa, augustiniánský klášter, severní zeď ambitu lorety, portál z roku 1549. Detail zdobení dřívku východního sloupu stáčením perlovcem, převázáním provazcem a motivem astwerku.

středověkým kamenickým manýrismem. Starý i nový slohový názor se tu prolínají ambivalentní deformací k opačné straně, danou nejspíše okolnostmi vzniku díla, kdy pozdně goticky vyučený dekorativní domácí kameník dostal úkol vytvořit podle zprostředkovaných vzorů „soudobé dílo“ reflektující nové stylové prvky. Jeho schopnosti a výrazové možnosti mu však nedovolily přestoupit svou středo-

Obr. 10: Česká Lípa, augustiniánský klášter, severní zeď ambitu lorety, portál z roku 1549. Detail segmentového nástavce.

Obr. 11: Česká Lípa, augustiniánský klášter, severní zeď ambitu lorety, portál z roku 1549. Detail východní korintské hlavice se stylizovanými akanťovými listy v mělkém reliéfu.

věkou tradici. Nezvyklé proporce a nevyrovnané kamenické pojednání ukazují na vznik v provinčním prostředí mimo hlavní umělecký proud syntézy pozdně gotické a renesanční architektury.⁸⁾

Určité otázky a pochybnosti vzbuzuje i forma a ztvárnění segmentového nástavce, odkazující spíše ke stylově pokročilejším projevům renesančního stylu.⁹⁾ Stejně zdobené plochy nástavce vějířovitými pery svírajícími ve středu erbovní štít má velký renesanční portál domu H. Rybische z roku 1530 ve Vratislavi, ale i drobnější segmentový nástavec portálu domu čp. 1 ve Lwówku z roku 1555 (obr. 13), odkazující snad na slezské inspirační zdroje tohoto motivu. Spojením oblého nástavce s rolverkovým erbovním štítem neseným renesanční subtilní sloupovou edikulou se portál vzdáleně podobá portálu na tzv. starém dvorku na zámku v Telči z roku 1556. Telčský portál, dílo Leopolda Estreichera, má však nesrovnatelně vyšší kompoziční a uměleckou kvalitu.¹⁰⁾ Neznámý je důvod pravděpodobně druhotného odsekání římsového profilovaného vnějšího lemování horního segmentu nástavce.

Některé výzdobné ornamentální prvky však mohou zcela záměrně odkazovat i k osobě objednavatele díla. Horní části sloupů, napodobující kmen stromu s osekávanými větvemi, nemusí být pouze projevem vegetabilní ornamentiky a plastiky pozdně gotické architektury, ale mohli bychom v nich v tomto případě spatřovat i odkaz na erbovní symboliku Berků z Dubé, větve velkého rozrodu Ronovců. Stejně jako erb ve střední části frontonu by tak mohly představovat ostrve (něm. die Ronne), tj. části kmenů se suky po odsekávaných větvích. Teritoriálně nejbližšími astverkem zdobenými srovnatelnými díly jsou portály domů čp. 4 a 24 v Litoměřicích se sukovitými větvemi lemujícími jejich archivolty.

Podobné stylové rysy s českolipským portálem vykazují i početná, avšak v českých zemích poměrně jinak svěbytná skupina jáchymovských portálů z 2. čtvrtiny 16. století. Vedle tří portálů sedátkové formy většina z nich kombinuje vnitřní profilované ostění s plným obloukem, někdy ještě v pravouhlé vpadlině, s předloženou architrávovou edikulou v podobě subtilních štíhlých sloupků na trojdielných soklech nesoucích zalamované kladí s nízkým trojúhelným, nebo naopak vysokým obdélným nástavcem, svíraným ze stran volutami nebo delfíny a většinou kombinovaným s okenním otvorem. Vše doprovází reliéfní plastika vegetabilních a zoomorfních motivů a medailonů mužských a ženských poprsí. Charakteristikou dřívějších sloupů těchto portálů je stejně jako u portálu v České Lípě jejich jakoby zaškrbení a následné vyduť. Taktéž vegetabilní akantové zdobení hlavice je podobné (obr. 14). Svými drobnějšími měřítky se však českolipský portál jáchymovským většinou nemůže rovnat.

Vztah portálu k domu čp. 198

Jak již bylo řečeno a zdůvodněno dříve,¹¹⁾ náležel portál k domu, který stával do roku 1904 na místě dnešního čp. 198. Podle tradice bývaly domy dnešních čp. 198 až 200, někdy i včetně čp. 197, nazývány Berkovské domy (obr. 1).¹²⁾ V roce 1892, tedy ještě před zbořením původního domu čp. 198, provedl průzkum všech čtyř uvedených domů kunsthistorik a památkový konzervátor prof. Rudolf Müller. Ve své zprávě konstatoval, že dům tehdejšího majitele Karla Neumanna (tj. na místě dnešního čp. 198) byl pouze částí zde stávajícího rozsáhlého objektu, který zahrnoval domy dnešních čp. 198–200.¹³⁾ Prozkoumal i dvorní části všech domů, které podle něj byly součástí původního velkého dvora, na němž stával i malý pivovar. Tradici o existenci pivovaru ve dvoře domu majitele Ringa (tj. dnešní čp. 199), v prostorách zaklenutých křížovou klenbou („ein altes starkes Kreuzgewölbe“), uvádí rovněž W. Ernst.¹⁴⁾ Stejný autor zmiňuje podle pamětníků i dříve dochovanou freskovou výmalbu stěn domu.

Obr. 12: Česká Lípa, augustiniánský klášter, severní zeď ambitu loret, portál z roku 1549. Detail rolverkového erbovního štítu Berků z Dubé a letopočtu 1549.

Obr. 13: Lwówek Śląski, dům čp. 1. Detail segmentového nástavce raně renesančního vstupního portálu z roku 1555 se zdobením vějířovitými pery (foto M. Panáček 2004).

Profesor Müller se zabýval i řešením otázky, který z Berků z Dubé na Lipém by mohl být stavebníkem této berkovské rezidence. Studium pramenů dospěl ke zjištění, že jím byl buď Zdislav Berka, vrchní zemský sudí a lužický fojt († 1553), nebo Zikmund Berka († 1570), který ji mohl stavět pro svou druhou manželku Kunhutu, hraběnku z Ebersteinu, s níž se oženil v roce 1548. Kromě okolností, že stavba rezidence v roce 1549 mohla navazovat na Zikmundovo druhé manželství, by pro něj mohl hovořit ještě další fakt. V roce 1557 podalo podle výpisu z desek zemských město Lipá stížnost na spolumajitele města Zikmunda Berku kvůli brzdění výčepu městského piva a „pivovaru, který on pan Zykmund na gruntech a dědictví svém udělati dal“.¹⁵⁾ Vzhledem k tomu, že Zikmundovi patřila v té době čtvrtina města u Mariánské brány, k níž podle rozdělení města nepochybně náleželo stavení berkovské rezidence, není vyloučeno, že oním Zikmundovým novým pivovarem byl ten, jehož zbytky zjistil prof. Müller ve dvorních traktech berkovských domů.

Profesora Müllera zaujal i problém, kdy došlo ke zničení berkovské rezidence. Zda již dříve, nebo teprve velkým celoměstským požárem v roce 1787. Archivní prameny nám sice nedávají uspokojivou odpověď, nicméně naznačují, že k tomu muselo dojít již koncem 16. století. Protože knihy tržních smluv, dluhopisů a narovnání (tzv. Libri fundorum) za-

Obr. 14: Jáchymov, dům čp. 292. Raně renesanční edikulový portál datovaný rokem 1543.

činají v České Lípě až rokem 1601, nemáme k dispozici starší prameny. Již v nejstarší z těchto knih¹⁶⁾ je celá hypotetická berkovská rezidence rozdělena do jednotlivých domů, které patřily lipským měšťanům. Toto rozdělení odpovídá členění dochovanému až do dnešní doby. Je tedy jasné, že pokud berkovská rezidence naznačeného rozsahu (tj. čp. 198–200 či 197–200) vskutku existovala, muselo k jejímu zrušení a rozprodání dojít již před rokem 1601.

Současný stav poznání domů čp. 197–200 bohužel neumožňuje v tomto ohledu hlubší závěry. Kromě čp. 198, které představuje secesní novostavbu vybudovanou včetně sklepů v roce 1904 na půdorysu dřívějšího objektu, jsou ostatní domy středověkého původu. Dům čp. 197 má středověké jádro s předním sklepem, přízemí v předním traktu i zadní budova do Věžeňské ulice jsou renesanční.¹⁷⁾ Původně jednopatrový dům byl až ve 20. století zvýšen o další patro a zakryt mansardovou střechou do výše vedlejší secesní novostavby čp. 198. Domy čp. 199 a 200 jsou dodnes jednopatrové, kryté sedlovými střechami se stejnou úrovní hřebene. Dům čp. 199 má gotický sklep a renesanční obvodové zdivo v přízemí i v patře včetně zadní komory ve dvorním křídle.¹⁸⁾ Velká místnost v přízemí přední části domu je kryta hřebínkovou klenbou s koutovými lunetami. Dům čp. 200 má gotický sklep s lomeným vstupním portálem a renesanční obvodové zdivo v přízemí i v patře, zadní komora ve dvorním křídle je zde však až klasicistní.¹⁹⁾

Závěr

Pozdně gotický sedlový portál s edikulou zdobenou prvky rané renesance z roku 1549 náležel k domu, který stával na místě dnešního čp. 198 zhruba uprostřed severní strany náměstí. Jak ukazuje stará fotografie, sloužil jako orámování hlavního vstupu do domu. Berkové jím patrně demonstrovali vlastnictví své městské rezidence. Domy čp. 197 až 200, označované jako Berkovské domy (či Berkovská rezidence), sice vykazují jisté společné znaky, ale vzhledem ke zjištění renesančních dělicích zdí netvořily patrně jeden jediný objekt. Pokud zde tedy berkovská rezidence existovala, tvořil ji pouze dům čp. 198 nebo tři či čtyři samostatné objekty. Není však vyloučena ani varianta, že zde jakási rozsáhlá rezidence jednotného stavebního řešení existovala, byla však ihned po svém zrušení během poslední čtvrtiny 16. století rozdělena do čtyř samostatných objektů čp. 197 až 200. Výsledky stavebně historických průzkumů by tomu neodporovaly, neboť renesanční obvodové zdivo jednotlivých objektů neumožňuje přesnější dataci, nicméně existence samostatných gotických sklepů pod všemi čtyřmi domy takovouto variantu nepodporuje. Tvůrce portálu, tedy autor návrhu ani kameník, není znám a ani se jej patrně nikdy nepodaří zjistit.

PORTÁL Z ROKU 1555

Umístění a osudy portálu

Gotickorenesanční portál z roku 1555 je dnes umístěn ve střední ose přízemí domu čp. 2 na východní straně náměstí T. G. Masaryka. Nevelký počet českolipských pamětníků jej však ještě viděl v jeho předchozím funkčním umístění na domě čp. 5 v jihovýchodním koutě náměstí (obr. 15). Ani k tomuto objektu však portál původně nepatřil, jak o tom svědčilo nelogické umístění okna těsně nad portálem. Podle rozdílu ve výšce soklů pod sloupy portálu je zřejmé, že byl vyroben pro dům ve svažitém terénu, ovšem na opačné straně ulice než v čp. 5 nebo dnes v čp. 2. Poměrně značný rozdíl ve výšce obou soklů napovídá, že tento honosný portál musel patřit pravděpodobně k domu v některé z ulic klesajícího terénu okolo náměstí. Ani náměstí, ani ulice vybíhající z něj (Mariánská, Mikulášská, Tržní, Panská) či navazující na ně (Moskevská, Prokopa Holého) však nevykazují patřičný sklon. S výjimkou horní části ulice Dlouhé, dnes Jindřicha z Lipé, která se svým sklonem a významem v blízkosti rynku jeví jako nejvhodnější. Hypoteticky můžeme tedy předpokládat, že portál náležel některému z domů na západní straně horní části ulice Jindřicha z Lipé. Kdy byl z něj odstraněn a přemístěn na čp. 5, nelze dnes s jistotou určit. Jednou z možností je, že byl z původního objektu odstraněn po některém z městských požárů. Od roku 1555 jich registrujeme celou řadu²⁰⁾, v letech 1579, 1580, 1593, 1611, 1612, 1614, 1698, ale hlavně dva velké celoměstské požáry v letech 1787 a 1820. Jako důvod k přemístění portálu na čp. 5 nemůžeme vyloučit žádný z požárů. Rešerše archivních pramenů k domu čp. 5 také neznamenala o portálu jedinou zmínku.

První spolehlivý doklad o existenci portálu na čp. 5 přináší akvarel F. Römische, datovaný do období mezi lety 1830–1840 a představující pohled na českolipské náměstí od západu (obr. 16).²¹⁾ V historické literatuře portál zaznamenali poprvé v roce 1864 F. J. Zoubek a W. Ernst.²²⁾ Od

Obr. 15: Česká Lípa, portál z roku 1555 umístěný na domě čp. 5. Fotografie B. Kinského z roku 1935 (Bezděz VI, 1935, č. 1, titulní strana).

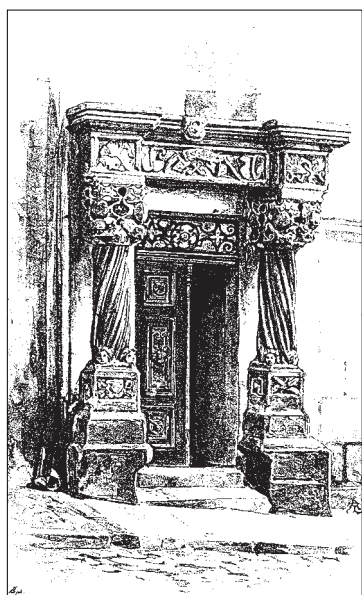
Obr. 16: Česká Lípa, portál z roku 1555 umístěný na domě čp. 5 (2. dům zprava). Akvarel východní části náměstí od F. Römische z let 1830–1840 (VMG Česká Lípa, grafická sbírka, inv. č. V-700).

té doby se vyskytuje na četných vyobrazeních. Zmínku zaslouží alespoň tři z nich. Pěknou kresbu Antonína Levého z roku 1892 (obr. 17) přinesl sedmý svazek Ottových Čech²³⁾ a kresbu čelního pohledu od Wilhelma Reichelta pak vlastivěda politického okresu Česká Lípa z roku 1911.²⁴⁾ Jedna z posledních fotografií portálu na domě čp. 5 od Bohumila Kinského byla použita na titulní stránku vlastivědného časopisu Bezděz v roce 1935.²⁵⁾ V roce 1938 prováděl majitel

domu Alfred Sommer obnovu fasády domu. Konzervátor Státního památkového úřadu pro okres Česká Lípa a Dubá Hans Cisar se zasadil o nahrazení pásově členěné fasády jednoduchou hladkou omítkou, kterou pod dozorem stavitele Ing. Münnicha provedla stavební firma Richter&Zuppelli. Čištění a restaurování portálu, které bylo dokončeno až v roce 1939, bylo svěřeno sochaři Witkemu z Litoměřic.²⁶⁾

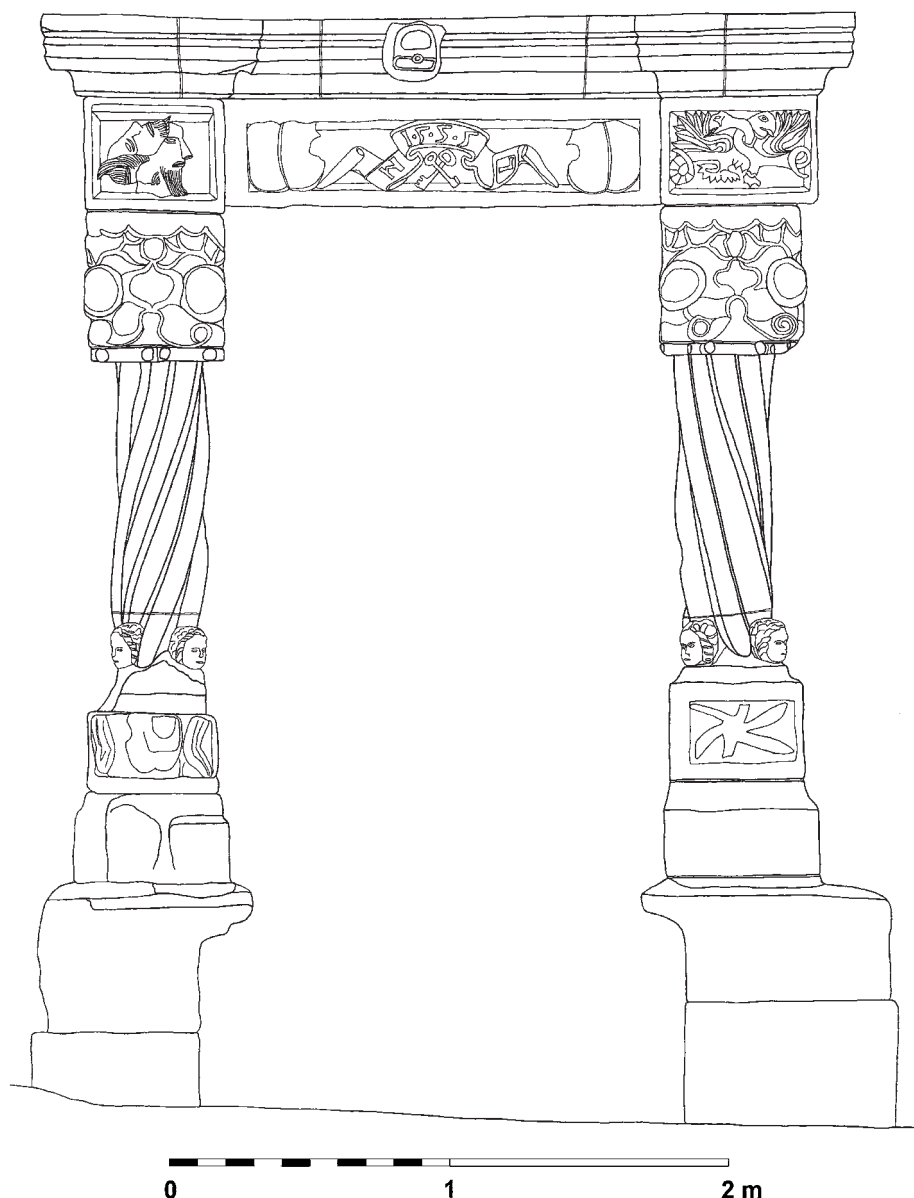
Portál byl podle svědectví pamětníků z domu čp. 5 odstraněn 26. ledna 1948 na pokyn tehdejšího předsedy Místního národního výboru prý z důvodů bezpečnostních, neboť překážel provozu na nově vytyčené průjezdní komunikaci od Nového Boru.²⁷⁾ Ironií osudu se stalo, že při vybourávání portálu se zranil jeden zedník. Je pravděpodobné, že při demontáži portálu se překladová část zřítla, její střední díl se přelomil a byly poškozeny další tři části levého sloupu portálu, jak se domnívá restaurátorská zpráva Pavla Krause.²⁸⁾ Tehdejší okresní konzervátor Josef Maštálko protestoval proti tomuto svévolnému zásahu a oznámil to ihned Památkovému úřadu v Praze. Na oznámení přijel ing. Wágner, ale žádné změny situace dosaženo nebylo. Portál byl odvezen do otevřeného dřevníku vlevo od brány Berkovského zámku, kde zůstal 10 let. Slib Místního národního výboru, že bude vezděn do přízemí Červeného domu, nebyl splněn.

V roce 1954 vznikla idea umístit portál na budovu staré školy čp. 138 na Škroupově náměstí, jejímž iniciátorem byl patrně Bohumil Kinský, tehdejší konzervátor Státní památkové správy okresu Česká Lípa.²⁹⁾ Návrh byl konzultován se Státní památkovou péčí Ministerstva kultury, která se však proti tomu postavila a navrhla jako podle

Obr. 17: Česká Lípa, portál z roku 1555 umístěný na domě čp. 5. Kresba A. Levého z roku 1892 (Borovský a kol. 1892, 149).

nich vhodnější dům čp. 196 na tehdejší Mírovém náměstí (dnes T. G. Masaryka). Alternativou byl také návrh úseku kultury rady Městského národního výboru na vsazení portálu do klášterní zdi vedle portálu z roku 1549. Ministerstvo kultury sice svůj návrh proti mínění městských orgánů prosadilo, ale k jeho uskutečnění stejně nedošlo. Ještě 18. července 1957 úsek pro výstavbu rady Městského národního výboru sděluje, že portál leží „pohozen a rozbit v Berkově zámku“.³⁰⁾ Teprve v roce 1958 z iniciativy tehdejšího ředitele Okresního vlastivědného muzea Břetislava Vojtíška byl portál „vyhrabán z trosk v nádvoří zbořeného zámku“ a přestěhován do muzea, které tehdy sídlilo v Červeném domě.³¹⁾ V první polovině šedesátých let minulého století, kdy se muzeum přestěhovalo do augustiniánského kláštera, byl rozebraný portál převezen do jeho dvora. Zde byl skladován, rovněž ne zcela ideálním způsobem, až do roku 1996. Na podnět Komise pro regeneraci městské památkové zóny Městského úřadu v České Lípě byl tohoto roku převezen do dílny restaurátora Pavla Krause v Pavlovicích u Dubé. Zde

Obr. 18: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Fotogrammetrické zaměření, pohled (zaměření a kresba J. Panáček, M. Panáček, 2006–2011).

Obr. 19: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Celkový pohled od severozápadu.

však ještě setrval několik let, než bylo rozhodnuto, kam jej umístit, neboť osazení na dům čp. 5 již nepřicházelo v úvahu. Vzhledem k připravované rekonstrukci domu čp. 2 pro účely Městského úřadu a jeho připojení k budově radnice čp. 1 bylo rozhodnuto o osazení portálu na střední osu průčelí domu čp. 2, kde mělo být umístěno informační centrum. Restaurátor Pavel Kraus dokončil v roce 2001 restaurování portálu a na podzim tohoto roku začal s jeho osazováním. Přes zimu pak byly práce přerušeny a pokračovalo se v nich až na jaře. V červnu 2002 byla instalace portálu dokončena a odevzdána restaurátorská zpráva.³²⁾

Popis portálu

Jde o mohutnou architráfovou edikulu předloženou ploše stěny domu o celkové výšce 392 cm a šířce 300 cm. Výrazné sloupky s tordovanými dřívky a neobvyklými patkami i hlavicemi nesou redukované, hluboce zalamované kladí postrádající architráv. V současném umístění je portál osazen na dvojici novodobých hranolových pískovcových stupňů vyrovnávajících kompozici pro původně opačný sklon terénu (obr. 18 a 19).

Historická skladba jednotlivých částí portálu začíná jakýmiś sedátkovými postamenty, hladkými pískovcovými kvádry, které mají pouze na vnitřní straně hmotnou oblou římsu s náběhem a jedním ústupkem. Severní z těchto postamentů je asi o třetinu vyšší než jižní. Na těchto posta-

Obr. 20: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Pohled na postament a patku severního sloupu.

mentech jsou osazeny sloupky členěné do tří částí, patky, dřívku a hlavičky. Spodní nižší a širší část hranolové patky se převodkou zužuje do vyšší části s obdélnými, mělce vpadlými poli s plastickými ornamenty na všech třech volných stranách (obr. 20). Vrchol patky tvoří výžlabkové náběhy, z nichž vybíhá tordovaná profilace dřívku sloupu. Velmi neobvyklým detailem jsou malé kulovité hlavičky s dívčí tváří a nakadeřenými vlasy vložené do všech čtyř volných nároží ve vrcholech patek sloupů před vybíhající profilací dřívku (obr. 21).³³⁾ Střední část sloupu tvoří tordovaný dřív základního šestihorného průřezu. Základní hmota je však na všech stranách výrazně profilována hlubokými výžlabky, které ve vrcholech střídavě plynule přecházejí v jemný oblý prut nebo svírají velký obloun podložený širokou páskou, která ho od výžlabků odděluje (obr. 22). Vzniká tak šroubovice obtáčených individuálních prutů stoupajících po dramaticky zvlněné šestiboké jakoby závěsové hmotě. Tato kompozice dokládá snahu o maximální architektonickou expresi a vyvolává výrazné optické účinky (obr. 23).

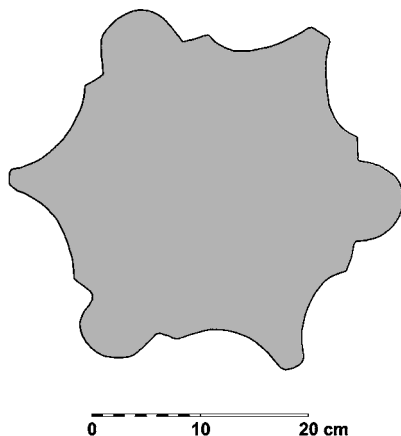
Neméně nevšední je podoba hlavic sloupů (obr. 24). Mají v zásadě kompaktní pravouhlý hranolový tvar, který je od dřívku oddělen věncem oblých prutů sledujících šestiboký obvod dřívku sloupu. Pruty se v nárožích plnou hmotou přetínají. Hlavičky jsou výrazně plasticky zdobeny pravděpodobně vegetabilním nebo zoomorfním dekorem připomínajícím možná dužnaté ostrohranné listy, které se ve spodní části

Obr. 21: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Detail plastických ženských hlaviček na patce jižního sloupu.

svějí do drobných volut a v nárožích nesou výrazné bobulové útvary deformovaných kulovitých forem. Uprostřed ploch jednotlivých stran hlavic se vybíhající hroty těchto listů dotýkají a vytvářejí mezi sebou kompozici oblých kruhových a srdcovitých prohlubní. Plastické reliéfy by se však daly také vidět jako stylizované divoké masky s výrazným čenichem, jejichž jasnější podoba mohla být dána např. výraznou polychromií.

Hlavice bez jakýchkoliv krycích desek nesou zalamované kladí skládající se pouze z vlysu a římsy. Vlys je na všech plochách pokryt plastickými reliéfy. Není však vcelku a není samonosný. Je zhotoven ze tří samostatných částí, které jsou navíc pouze velmi mělce zasazeny do zdi. Navíc je jeho střední díl, jak již bylo zmíněno, přibližně v jižní třetině délky prasklý. Vlys shora kryje nepřilíš přečnívající kamenná římsa, složená celkem z pěti částí. Římsa je profilována středověkým způsobem, tedy hlubším výžlabkem mezi dvěma pásy ve spodní sešíkmené ploše a mělkým výžlabkem a diagonální polodrážkou v horní, poměrně vysoké krycí desce (obr. 25). Horní hrany velkého výžlabku viditelné zespodu jako drobný břit se ve vnitřních zalomeních římsy přetínají. Uprostřed čelní strany středního dílu římsy je umístěn malý plastický kolčí štítek otočený doprava s reliéfem, který má snad představovat visací zámek (obr. 26).

Obr. 22: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Náčrtes profilace torzovaného dřívku jižního sloupu, sejmuto jehlovou obrysovou šablonou ve výšce 55 cm nad vrcholem patky sloupu, přesnost ± 2 mm (zaměření a kresba M. Panáček, 2011).

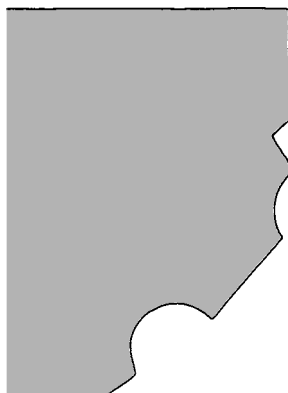

Obr. 23: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Skladba profilace torzovaného dřívku jižního sloupu z velkých výžlabků a výrazných oblých prutů podložených páskou.

Výrazným prvkem portálu je plastická reliéfní dekorace na všech volných plochách patek a vlysu. Předem je nutno zdůraznit, že právě v těchto částech je portál nejvíce poškozen a na některých plochách zmizela plastická výzdoba téměř úplně. Důvodem jsou jak povětrnostní vlivy působící na stojící (do roku 1948) či rozebraný (1948–2002) por-

Obr. 24: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Hlavice jižního sloupu.

0 10 20 cm

Obr. 25: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Náčrtes profilace římsy kladí na jižní straně nad jižním sloupem, sejmuto jehlovou obrysovou šablonou, přesnost ± 2 mm (zaměření a kresba M. Panáček, 2011).

Obr. 26: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Celkový pohled na horní část portálu se zalamaným kladím.

tál, tak četná poškození vzniklá při opakované demontáži, transportu, uložení a opětném osazení portálu. Některé části byly zřejmě odsekány záměrně.

Nejvíce poškozena je patka severního sloupu. Na severní straně patky zcela chybí celá horní polovina reliéfu. Bohužel i spodní část je tak erodovaná, že není možno určit, co měla představovat. Čelní západní strana patky nese uprostřed kolčí štít otočený doprava s jakýmsi úhelníkem dole a obloukovým vybráním nahoře, matně připomínajícím reliéf boty (obr. 27). Štít ze stran svírají dva neidentifikovatelné reliéfy. Na jižní ploše patky je s největší pravděpodobností znázorněn obraz kančí hlavy s tesáky a vyceněnými zuby z profilu (podobně jako v erbu Buziců). Horní část včetně orámování je však opět odsekána (obr. 28).

Patka jižního sloupu je až na zvětrávání pískovce zachována v úplnosti. Na severní straně je v orámování znázorněn doleva otočený kolčí štít, v jehož středu vystupuje nepravidelný geometrický útvar připomínající snad radlici nebo čepel bojové sekery (obr. 29). Čelní západní plocha patky je ozdobena vegetabilním motivem, který snad znázorňuje listy či květenství jakési rostliny, možná nějakého druhu palmy (obr. 30). Na jižní ploše patky z orámování vybíhá osově souměrný reliéf slepé kružbičky, vytvářející

uprostřed z volných paprsků dolů směřující liliový květ (obr. 31).

Plastickou výzdobu nese rovněž třídílný vlys. Jeho část nad severním sloupem má plochu severní strany kompletně zničenou. Její třetina přiléhající ke zdi byla prosekána spolu s nad ní ležící římsou pro vedení okapového svodu

Obr. 28: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Jižní strana patky severního sloupu s poškozeným reliéfem kančí hlavy.

Obr. 27: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Západní čelní strana patky severního sloupu s reliéfem pravděpodobně boty na kolčím štítě.

Obr. 29: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Severní strana patky jižního sloupu zobrazující snad čepel sekery na kolčím štítě.

Obr. 30: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Západní čelní strana patky jižního sloupu s vegetabilním motivem.

Obr. 31: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Jižní strana patky jižního sloupu s kružbovým reliéfem s lilí.

Obr. 32: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Čelní západní strana severní části vlysu s reliéfem tří profilů mužských tváří s plnovousem.

v době, kdy byl portál umístěn na domě čp. 5 (viz obr. 15). Zbylá část orámované plochy je z neznámého důvodu rovněž zbavena plastické výzdoby. Čelní západní plocha vlysu nad severním sloupem nese jeden z nejzajímavějších reliéfů. Jde o tři profily mužských tváří s plnovousem, spojené k sobě týlem do deltovitého útvaru (obr. 32). Plastika se podobá oblíbenému motivu tří generací, v renesanci často používanému a vykládanému jako symboly minulosti, současnosti a budoucnosti. Rozdíl však spočívá v tom, že zde

Obr. 33: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Jižní strana severní části vlysu se dvěma rozetami.

jsou profily téměř shodné a nemohou tak představovat tři různé generace. Jižní plocha vlysu nad severním sloupem má pouze poloviční šíři a je ozdobena dvěma nad sebou umístěnými rozetami (obr. 33).

Střední část vlysu je nositelem důležitých informací (obr. 34). Na obou krajích jsou zrcadlově k sobě umístěny polcené kolčí štíty. Ačkoliv v době vzniku portálu patřily již tři čtvrtiny města Vartenberkům, kteří byli nositeli takové heraldické figury ve štítě, nepředpokládáme u výzdoby portálu souvislost s majiteli města. Spíše se v tomto případě jedná o obecný výzdobný prvek. Mezi štíty je rafinovaně rozvinutá plastická stuha s arabským letopočtem 1555 uprostřed a iniciálami H a L přibližně vždy v polovině délky jednoho z cípů stuhy. Stuha se několikrát otáčí, překládá a zalamuje a na první pohled vypadá, že je zrcadlově souměrná. Ale není tomu tak, každá polovina se otáčí trochu jinak. Pod letopočtem jsou dva zkřížené klíče očky nahoru. Na spodní ploše střední části vlysu je mezi dvěma devítistými plastickými rozetami reliéf stylizované heraldické lilie (obr. 35).

Část vlysu nad jižním sloupem má dobře zachovanou kamenickou výzdobu. Severní strana, stejně jako protější plocha poloviční šíře, má orámovanou plochu vyplněnou oblou, uprostřed zaškrčenou kuželkou (obr. 36). Čelní západní plocha s úzkým orámováním nese výzdobný motiv dvou proti sobě stojících draků s propletenými krky a stočenými ocasy (obr. 37). Na jižní plochu umístil autor do rámového zrcadla širokou hustě zarostlou dáblskou tvář

v čelním pohledu (obr. 38). Obličej má nápadné mandlovité oči rozdělené výrazným nosem, mírně prohnuté rohy a špičaté uši. V puse otevřené do širokého úsměvu je vidět horní řada zubů, ze spodní čelisti trčí šikmo vzhůru dva velké tesáky, za něž je zavěšen kruh.

Portál je vyroben ze středně zrnitého pískovce sytě okrové barvy, která místy prosvítá přes šedivou patinu aplikovanou při posledním restaurování. Na některých místech můžeme nalézt i nepatrné zbytky světlého krycího nátěru, kterým byl portál pravděpodobně v minulosti opatřen. Poškození způsobená několikaletým rozebíráním a sestavováním a záměrným odsekáním některých částí již byla zmíněna. Většina reliéfů a profilací je znejasněna drobnou plošnou erozí kamene nebo občasným mechanickým poškozením. Na povrchu portálu nebyly identifikovány stopy většího souboru kamenických nástrojů, pouze pravidelně za sebou vrstvené drobné záseky úzkých a širších dlát na orámování a uvnitř reliéfů vlysu. Nejvíce těchto stop nese i vlastní reliéf obličeje divého muže.

Uměleckohistorická analýza

Pro svoji neobvyklou plastickou výzdobu přitahoval portál vždy velkou pozornost. Jeho reliéfy bývaly považovány za „exotické“, dokonce byl v některých z nich spatřován vliv středoamerické (mayské) kultury. Přispíval k tomu patrně i fakt, že se pro tento portál těžko hledají analogie. Pátrání tímto směrem nepřineslo žádné výsledky, stovky vyobrazení pozdně gotických a renesančních portálů v českých i okolních zemích neposkytly dílo srovnatelné kompozice formálních prvků a detailů.³⁴⁾ Ani při vlastním průzkumu v severních Čechách, Sasku (Míšeň, Torgau aj.) a Lužici (Budyšín, Zhořelec, Žitava aj.) a následně v bližším středoevropském prostoru nebyl nalezen obdobný portál.

Obr. 35: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Spodní strana střední části vlysu se dvěma rozetami a heraldickou lilíí.

Obr. 34: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Čelní západní strana střední části vlysu s polcenými kolčími štíty doprovázejícími datační stuhu s letopočtem 1555 a iniciálami HL nad zkrácenými klíči, v římsě je malý kolčí štítek pravděpodobně s reliéfem visacího zámku.

Většina dochovaných gotickorenesančních portálů v českých zemích se přidržuje kompozičního rozvržení pražských riedovských edikulových portálů s plným obloukem, kombinujícím vnitřní obloukové ostění s architráfovou edikulou. K takovým patří např. portál hlavního vstupu z Jiř-

Obr. 36: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Severní strana jižní části vlysu s reliéfem kuželky.

Obr. 37: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Čelní západní strana jižní části vlysu se dvěma propletenými draky.

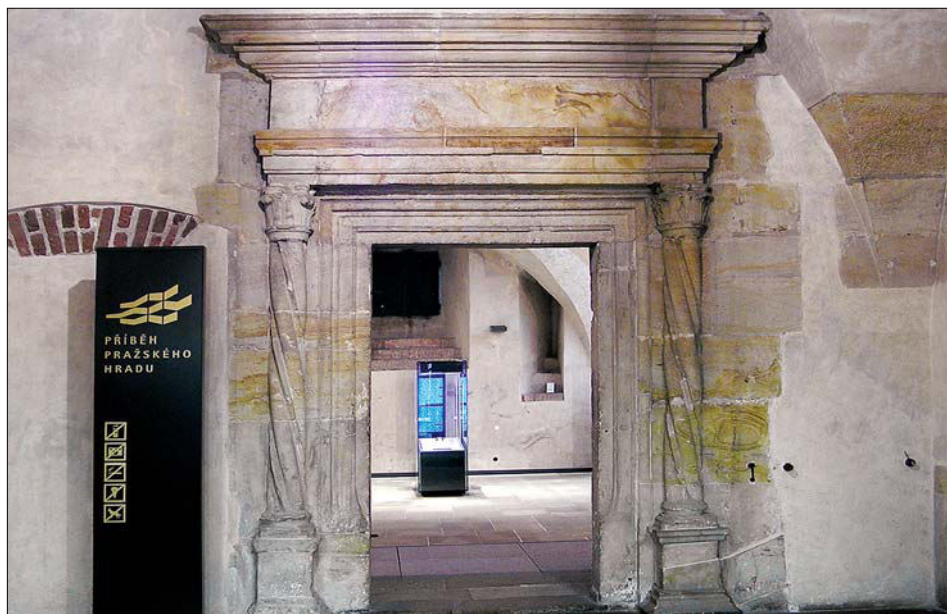
Obr. 38: Česká Lípa, dům čp. 2, portál z roku 1555. Jižní strana jižní části vlysu s motivem ďábelské hlavy.

ského náměstí na jezdecké schody vedoucí do Vladislavského sálu nebo portál nymburské radnice z roku 1526. Čistě pravoúhlých architrákových portálů je nepoměrně méně. Mezi nejcharakterističtějšími možno zmínit portál hutě Benedikta Rieda ve druhém patře Ludvíkova křídla Pražského hradu z roku 1509 s korintskými hlavicemi na kanelovaných sloupech předsazených na hranolových soklech³⁵⁾ nebo o něco pozdější portál pravděpodobně od Riedova žáka Pavla z Pardubic na kostele sv. Bartoloměje v Pardubicích z roku 1519. V širším prostoru lze k této skupině přiřadit portál Wendela Roszkopfa v tzv. Dolnej Salí dolnoslezského hradu Grodziec z roku 1522, umístěný dnes ve sbírkách wrocławského Muzea architektury.³⁶⁾ Z pozdějších drobnějších příkladů s méně výraznou architekturou, avšak o to bohatším reliéfním zdobením, lze uvést pravoúhlý portál vnitřního schodiště na jižní straně nádvoří pernštejnského zámku v Pardubicích, kladený do doby okolo roku 1540.³⁷⁾

Pravoúhlých edikulových portálů s tordovanými oblými sloupy nalezneme ještě o mnoho méně. Pokud jde o použí-

tí tordovaných oblých dřvků sloupů, lze jako nejbližší analogie s naším portálem uvést dva portály pravděpodobně z rané riedovské přestavby na Pražském hradě, které tvoří vstup do spodních podlaží Starého paláce pod Starou sněmovnou a dnes pozměněný vstup do Vladislavského sálu od západu (obr. 39).³⁸⁾ Obdobné použití subtilních sloupků s tordovaným dřevem v architrákové edikule, doplněné reliéfním oblým tympanonem v kazetovaném pravoúhlém rámu, najdeme u portálu do staré sakristie kostela sv. Anny v Annabergu z doby přestavby kostela Riedovým žákem Jakubem Heilmannem kolem let 1518/19.³⁹⁾ Všechny tyto sloupy jsou však mnohem subtilnější a taktéž profilace je odlišná, skládající se buď ze střídání drobných oblých prutů a výžlabků, nebo z oblých prutů vložených do velkých výžlabků.

Obdobné tordované sloupy však nalezneme také po stranách spodních oken na východním čele Vladislavského sálu z doby okolo roku 1500, na portále do knížecího sálu vratislavské radnice i jako dřív schodiště v severovýchodním rohu spodního podlaží této radnice. V širších souvislostech

Obr. 39: Praha, Pražský hrad, Starý palác, vstup do místností pod Starou sněmovnou. Architráková edikula s tordovanými dřvků sloupů pocházející pravděpodobně z rané fáze riedovské přestavby z konce 15. století (foto P. Měchura, 2006).

již od starověku oblíbeného motivu stáčených profilů by bylo možno z pozdně středověkých příkladů uvést ještě tordovaný tříčtvrtěsloup nesoucí arkýř Vlašského dvora v Kutné Hoře nebo ze zahraničí pak tordované sloupy nesoucí klenbu v přízemí zámku v Neuburgu an der Donau, podobně nesenou klenbu vstupní haly v prvním patře radnice v Esslingenu ve Württembersku, tordované sloupy jižního vedlejšího dvoulodí domu v Braunschweigu z doby kolem roku 1465 či nádvoří s arkádou s tordovanými sloupy z let 1516 až 1519 v Oiron ve Francii. Tordované sloupy doprovázející gotickorenesanční portály či okenní ostění různých forem jsou velmi oblíbené i v Dalmátské oblasti na pobřeží Jaderského moře.

Obr. 40: Police (okr. Třebíč), zámek, schodišťová lodžie západního křídla. Detail tordovaných sloupků nesoucích klenbu a zastřešení lodžie (foto M. Panáček, 2009).

Obr. 41: Chrudim, kostel sv. Kateřiny, západní vstupní portál z 1. třetiny 16. století. Detail severní hlavice (foto M. Panáček, 2004).

Zatím formálně nejpodobněji profilované pozdně středověké tordované sloupy se na území bývalých českých zemí podařilo dohledat na třech místech v jižní části Čech a Moravy. Jak sloupy s tordovanými dřívky nesoucí klenbu v dvojloží ambitu minoritského kláštera v Českém Krumlově z doby kolem roku 1500,⁴⁰⁾ tak tordované sloupky schodišťové lodžie zámku v Polici postavené za Jana Tavíkovského z Tavíkovíc v letech 1520–1534⁴¹⁾ mají profilaci vytvořenou z výžlabků oddělených velkým prutem podloženým z obou stran páskou (obr. 40). Pilíř nesoucí klenbu přízemního mážhausu radnice v Telči má již po renesančním způsobu lemující pásy uzavřeny do podoby úzkých zrc-

Obr. 42: Pardubice, kostel sv. Bartoloměje, raně renesanční severní portál z let 1514–1519. Detail východní hlavice (foto M. Panáček, 2004).

Obr. 43: Chojnów (voj. Dolnoslezské, Polsko), nárožní dům na hlavním náměstí. Detail hlavice pilastru s nárožními hlavičkami velké renesanční okenní edikuly (foto M. Panáček, 2007).

del výrazně redukujících výžlabek a opticky zjemňujících celkový výraz. Žádný z těchto příkladů však nedosahuje rafinovanější skladby použité v České Lípě.

Plasticita krychlových hlavic sloupů je poměrně hrubá a nejednoznačně identifikovatelná a velmi obtížně se dá srovnávat s možnými dobovými analogiemi. V komparaci s hlavicemi portálů pražské hutě Benedikta Rieda, portálů kostelů v Chrudimi (obr. 41), Čáslavi nebo Pardubicích (obr. 42) z 1. poloviny 16. století je zjevná mnohem větší blokovitost v podstatě kamenné krychle obalené pouze hrubě pročleněným reliéfem orientovaným diagonálně do nároží. Tvar a členění hlavice vlastně v ničem ani vzdáleně nevychází

Obr. 44: Luban (voj. Dolnoslezské, Polsko), radnice, portál v patře datovaný do roku 1541. Detail hlavičky pilastru renesanční edikuly s nárožními hlavičkami (foto M. Panáček, 2004).

Obr. 45: Cheb, Schirdingerovský dům čp. 508. Pilíř nesoucí klenbu příjezdu s motivem diagonálních lvích hlaviček zdobících nízkou prstencovou hlavičku pocházející z přestavby domu kolem roku 1623 (foto M. Panáček, 2009).

z klasických vzorů antických předloh. Částečně budí dojem polotovaru, který měl být ještě kamenicky dopracován, zejména v partiích kulovitých útvarů ve středech nároží. I v takovém případě by však nedošlo k takovému tvarovému posunu, který by alespoň přibližně připomínal některou dochovanou analogii. Hlavičím chybí jakýkoliv náznak krycí desky. Výrazný posun plasticity jejich výrazu mohl být původně dán jejich pestrou polychromií, logicky tvarující zamýšlené obrazy.

V českých zemích jsou neobvyklým motivem nárožní hlavičky při patkách tordovaných dřívků a kulovité útvary na hranách hlavic, které jimi snad mohly být také. Hlavičky zmiňovaných portálů v Pardubicích, Čáslavi a Chrudimi mají malé plastické hlavičky ve středech projmutých krycích desek hlavic. Hlavičky v diagonálních pozicích, navíc obklopené vegetabilními motivy najdeme na jedné z hlavic velké renesanční edikuly vjezdu a okna nárožního domu na náměstí v polském Chojnówě (obr. 43) i na hlavicích sedlového portálu s renesančními reliéfy v prvním patře radnice v Lubanu z roku 1541 (obr. 44) a velké renesanční edikuly ciferníku hodin na západním průčelí tamtéž. Motiv diagonálních lvích hlaviček zdobí jinak jednoduchou nízkou prstencovou hlavičku pilíře nesoucího klenbu průjezdu Schirdingerovského domu čp. 508 v Chebu. Hranolový podstavec pilíře navíc na svých plochách nese plastické reliéfy gryfa a lva (obr. 45). Pilíř spadá ale až do pozdně renesanční přestavby domu datované nápisem do roku 1623.

Přestože má edikula českolipského portálu renesanční kompozici, je ztvárněna výrazně gotizujícími prostředky a archaickým kamenickým podáním se středověkým smyslem pro sochařskou plnost hmoty. Opticky dynamické tordování dřívků sloupů neaktivněji formuje hmotu, kterou na patkách a hlavicích prostých tvarů pokryl buď pouze mělký reliéf nebo plastika připomínající snad divadelní masky. Sloupky nesou prosté zalamované kladí bez architrávu, zdobené zoomorfními reliéfy a erbovními znameními s datační páskou zcela v gotickém podání. Přes přemíru reliéfní výzdoby se nikde neobjevují vyložené renesanční motivy nebo oblíbené portréty objednavatelů v podobě reliéfních byst. Pouze náležitá dominance a reprezentativnost tektonické kompozice v novém slohovém názoru byla výchozím prostředkem k výrazně archaickému řemeslnému provedení regionální úrovně, odkazující na lokální zprostředkované inspirace, i když v některých dílčích prvcích provedené velmi bravurně.

Určení původu a autorství portálu

Při dalším pátrání po provenienci našeho portálu nás na stopu přivedly teprve práce Mieczysława Złata, zabývající se architektonickými památkami Dolního Slezska, zejména ve Lwówku Śląskim⁴²⁾ (dříve Löwenberg; voj. Dolnoslezské) a v Lubanu⁴³⁾ (dříve Lauban; voj. Dolnoslezské). Zde se v období pozdní gotiky a nastupující renesance, tj. v první polovině 16. století, objevují prvky vyskytující se na českolipském portálu. Další studium děl tohoto období ve Slezsku napovědělo, že by autorem našeho portálu mohl být člen lwówecké kamenické a stavitelské rodiny Hans Lindener (či Lindner), činný v letech 1539–1559. Studijní cesta v červnu 2004 na místa jeho působení a podrobné studium portálu přinesly další poznatky. O Hansi Lindenerovi je známo, že jako jeden z nemnoha autorů vždy signoval svá díla, ať již iniciálami svého jména či celým jménem nebo kamenickou značkou spolu s letopočtem.⁴⁴⁾ Svoje celé jméno zanechal na svorníku klenby radního sálu radnice v Lubanu okolo roku 1541.⁴⁵⁾ Kamenickou značku nalezneme na druhotně umístěném portálu v jižním vstupním křídle zámku v Prochowicích a údajně i na jeho atice z doby okolo roku 1540,⁴⁶⁾ v tympanonu jižního portálu krucht farního kostela ve Lwówku z doby okolo roku 1550 (obr. 46), na portálu domu čp. 1 ve Lwówku z roku 1555 (dnes nenalezena)

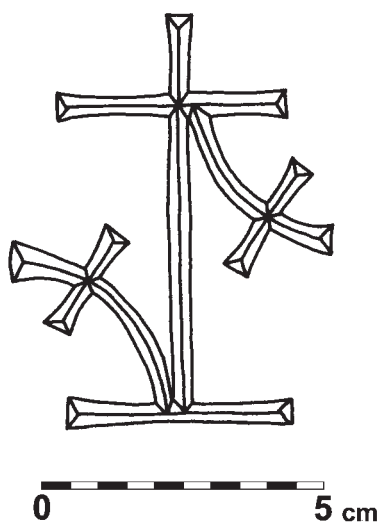
a údajně byla objevena i v radnici ve Lwówku.⁴⁷⁾ Iniciály HL, kamenickou značku a letopočet nalezneme na hlavním portálu zámku v Czerne (voj. Dolnoslezské; obr. 47 a 48) a celé jméno a příjmení s kamenickou značkou a letopočtem (ten asi doplněn později) na překladu portálu točitého schodiště na jižní kruchtě ve farním kostele Nanebevzetí Panny Marie ve Lwówku z roku 1543 (obr. 49). Lindenerovu kamenickou značku jsme sice na českolipském portálu nezjistili, ale kromě datace 1555 se v nápisové stuhě na vlysu vyskytují také iniciály HL!

Kromě signatury HL a datace 1555 nacházíme na českolipském portálu celou řadu detailů, které ukazují, že jeho předpokládaný autor Hans Lindener dokázal vstřebat a synteticky spojit všechny vlivy, které na něj v inspiračním prostředí Dolního Slezska působily. Objevíme zde stejné prvky, které se vyskytují nejen na Lindenerovi připisovaných dílech, ale i na dalších stavbách ve Lwówku a Lubanu. Na vlysu portálu jsou kromě nápisové stuhy dva kolčí štíty, jaké se vyskytují ve stejném postavení na starším portále farního kostela ve Lwówku, a uprostřed dva zkrřížené klíče, které se nalézají (ovšem v obrácené poloze) ve znaku města Lubanu. Ten je plasticky ztvárněn například na obou portálech hlavního průčelí radnice v Lubanu, připisovaných italským umělcům. Na stavbě radnice však v té době působil i Hans Lindener. Tordované sloupky po stranách portálu vykazují nápadně podobnou virtuózní kompozici profilace prutů a výžlabků jako střední duté tordované vřeteno Lindenerova točitého schodiště na jižní kruchtě farního kostela ve Lwówku z roku 1543, které jak dokládají kamenické značky na jednotlivých stupních schodiště, mistr sám i prováděl (obr. 50).

I další plastická a reliéfní výzdoba portálu má své vzory ve Lwówku a v Lubanu. Hlavičky sloupů se svojí vegetabilní plasticitou nápadně podobají některým hlavičím pilastrů oken na jižním průčelí radnice ve Lwówku. Pozoruhodný trojnásobný profil vousatých hlav na levé části architrávu se téměř shoduje s profilem bradatých hlav v nízkém reliéfu a ve volné plastice na portálu v prvním patře radnice v Lubanu i s obdobným profilem na nedávno odkrytém portálu za kachlovými kamny v přízemním sále zámku v Czerne. Rohatá ďábelská hlava en face na pravé straně pravé části vlysu má svůj předobraz v několika plastikách podobných hlav na patkách pilastrů oken radnice ve Lwówku (obr. 51). Nalezneme zde i obdobné zoomorfní motivy jako u dvojice draků na čelní straně téže části vlysu. Rozety na spodní části vlysu a na pravém boku jeho levé části jsou sice v oné době často užívaným motivem (viz například výzdoba

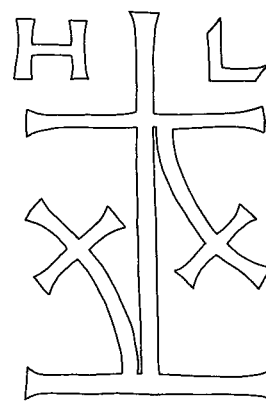

Obr. 47: Czerna (voj. Dolnoslezské, Polsko), zámek. Celkový pohled na mohutný renesanční vstupní portál nesoucí na středovém klenáku dataci 1558, iniciály HL a kamenickou značku Hanse Lindenera (foto M. Panáček, 2004).

Obr. 46: Lwówek Śląski (voj. Dolnoslezské, Polsko), farní kostel Nanebevzetí Panny Marie. Kamenická značka Hanse Lindenera v tympanonu jižního portálu vchodu na kruchtě z let 1558 až 1559 (kresba J. Panáček, 2004).

1.5.5.8

Obr. 48: Czerna (voj. Dolnoslezské, Polsko), zámek, středový klenák vstupního portálu. Nákras datace 1558, iniciály HL a kamenické značky Hanse Lindenera (kresba J. Panáček, 2004).

HANS LINDENER, 1.5.43

Obr. 49: Lwówek Śląski (voj. Dolnoslezské, Polsko), farní kostel Nanebevzetí Panny Marie, točité schodiště na jižní kruchtě. Jméno, kamenická značka Hanse Lindenera a leto-počet 1543 na rubové straně schodišťového stupně (kresba J. Panáček, 2004).

Obr. 50: Lwówek Śląski (voj. Dolnoslezské, Polsko), farní kostel Nanebevzetí Panny Marie, točité schodiště na jižní kruchtě. Detail ukazující tordované duté vřeteno schodiště navrženého a provedeného přímo Hansem Lindenerem v roce 1543 (foto M. Panáček, 2004).

renesančního krbu Berkovského zámku v České Lípě; dnes umístěn v interiéru přízemí Červeného domu), nicméně se rovněž vyskytují na Lindenerově portálu v Prochowicích a na hlavním portálu zámku v Czerne. Obdobné motivy nárožních hlaviček lze nalézt na portálu v prvním patře radnice v Lubanu i na velké edikule ciferníku hodin. Liliovité pojednané plastické útvary se zakroucením spodních vnitřních listů a šiškovitým výstupkem pod nimi byly užity ve výplni kazety na patce pilastru okna na jižním průčelí radnice ve Lwówku.

ZDROJE SLEZSKÉ ARCHITEKTURY V PRVNÍ POLOVINĚ 16. STOLETÍ

Dosud dostatečně nedoceneným a nezhodnoceným fenoménem pozdní gotiky a renesance jsou vztahy mezi severními Čechami a jejich sousedními zeměmi – Saskem, Lužicí a Slezskem – v oblasti architektury. V jejím vývoji sehrály významnou roli skupiny kameníků a stavitelů činných ve 2. polovině 15. století a 1. polovině 16. století v uvedených zemích. Podmínky pro úzké sepětí tohoto území byly dány těsnými vztahy Českého království, jež zahrnovalo i Lužici a připojená slezská knížectví, k Sasku. Lužice náležela k České koruně až do roku 1635, kdy ji získal od Habsburků saský kurfiřt Jan Jiří. K oslabení vztahu Slezska k Českému království došlo za husitských válek, kdy jeho obyvatelé zůstali věrni katolicismu. V té době již bylo území díky přílivu německých kolonistů, a to zejména ve městech, germanizováno. Jiří z Poděbrad Slezsko definitivně ztratil, stejně jako další vedlejší země České koruny, v boji s Matyášem Korvínem. Po rozdělení zemí České koruny mezi Vladislava Jagellonského a Matyáše Korvína držel obě Lužice a Slezsko (a Moravu) Matyáš Korvín. Po jeho smrti v roce 1490 byla tato území opětovně spojena v jeden celek, de iure však k tomu došlo až nástupem Ferdinanda I. Habs-

Obr. 51: Lwówek Śląski (voj. Dolnoslezské, Polsko), radnice. Jedno ze sdružených oken v přízemí radnice s velkou renesanční architrávovou edikulou používající podobné reliéfní motivy, jaké se nacházejí na portále z roku 1555 v České Lípě (foto M. Panáček, 2004).

burského v roce 1526 na český trůn. Slezsko s rozvinutým tkalcovstvím patřilo mezi nejbohatší a nejvyspělejší země habsburské monarchie a v nastávající době reformace se významně podílelo na stavovském odboji proti Habsburkům.⁴⁸⁾

Základní dva proudy ve vývoji pozdní gotické a nastupující renesanční architektury ve středoevropském prostoru představovaly linie reprezentované Arnoldem Vestfálským a Benediktem Riedem. Rozhodující význam zejména pro oblast Saska a Lužice měla osobnost Arnolda Vestfálského († 1481), jehož přestavba sídla v Míšni, nazývaného později Albrechtsburg, představuje určitý mezník ve vývoji tehdejší architektury. Na stavbě Albrechtsburgu se u něj vyučila celá řada následovníků. Vedle například Clause Roderera (Thomaskirche v Lipsku) to byl zejména pozdější zhořelecký městský stavitel Konrád Pflüger, později vlivy Arnolda Vestfálského vykazuje tvorba Petera Ulricha z Heilbronnů (kostel P. Marie v Pirně) či Hanse Meltwitze z Torgau (kostel sv. Wolfganga ve Schneebergu, Alltagskirche v Torgau).⁴⁹⁾ Působištem Konráda Pflügera († 1507) bylo převážně Sasko a Lužice, stopy jeho díla však nalézáme i v severních Čechách (jako „Mistr Kunz“ na stavbě kostela Panny Marie v Krupce, později v Českém Dubu)⁵⁰⁾ a býval zván i k zakázkám do Slezska. V roce 1492 dohlížel na stavbu městské fortifikace v Löwenbergu (dnes Lwówek Śląski)⁵¹⁾ a po roce 1497 zde vytvořil projekt a započal přestavbu farního kostela Nanebevzetí Panny Marie.⁵²⁾ V linii Konráda Pflügera, jenž působil též na stavbě hradu Hartenfelsu v Torgau, pokračoval jeho následovník Konrád Krebs († 1540), který zde stvořil v letech 1533–1536 své nejkrásnější dílo – velké točité schodiště – již ve stylu renesance.⁵³⁾ Mezi jejími dalšími protagonisty v Sasku a Slezsku nutno jmenovat stavitele Ludwiga Bindera, který vedl stavbu tzv. Janova křídla (Johannflügel) zámku v Dessau v letech 1530 až 1539, a kameníka a sochaře Andrease Waltera I. († asi 1568), činného ve Vratislavi a Drážďanech. Jemu byly připisovány skvostné renesanční brány zámků v Brzegu (voj. Opolské) z přestavby v letech 1544–1570 a Legnici (voj. Dolnoslezské) z roku 1533.⁵⁴⁾

Druhým základním proudem tehdejší architektury byla česká vladislavská gotika. Do jejího rozkvetlého hájemství, reprezentovaného jmény Matyáše Rejska († 1506; Prašná brána a chrám P. Marie před Týnem v Praze, presbytář chrámu Sv. Barbory a kamenná kašna v Kutné Hoře) a Hanse Spiesse († 1511; oratoř v chrámu sv. Víta v Praze, kostel Sv. Petra a Pavla v Mělníce, hrad Krivoklát), vstoupil po roce 1489 Benedikt Ried, královský stavitel († 1534). Stejně jako u Arnolda Vestfálského (a pak i Konráda Pflügera) spočívalo jeho inovační mistrovství především v oblasti klenob a pevnostního stavitelství. Na jeho díle (Vladislavský sál Pražského hradu, chrám sv. Barbory v Kutné Hoře, přestavby hradů Blatná, Švihov a Rábí) se vyučila řada žáků a následovníků, jejichž další činnost směřovala i do severních Čech, Saska, Lužice a Slezska. Jedním z nejvýznamnějších, který pracoval v Riedově huti v Praze i Kutné Hoře, byl Jakub Heilmann ze Schweinfurtu († 1526), autor návrhu mosteckého kostela Panny Marie (1517–1519), pokračovatel Konráda Pflügera na stavbě kostela sv. Anny v Annabergu (1515–1525) a od roku 1521 vedoucí dostavby Albrechtsburgu v Míšni. V jeho osobě se propojilo na míšeňském hradním pahorku dílo Arnolda Vestfálského s uměním Benedikta Rieda.⁵⁵⁾

Dalším pokračovatelem Riedova díla byl Wendel Roskopf († 1549), který pod jeho vedením pracoval v Kutné Hoře (kostel P. Marie na Náměti 1516) a své stopy zanechal v Bechyni (zámek, františkánský klášter 1510–1515), Táboře (radnice 1515–1516) a Soběslavi (kruchta kostela Sv. Petra a Pavla 1516). Úzký vztah k Wendelu Roskopfovi a k okruhu kameníků, vyšších z pražské hradní huti Benedikta Rieda, měli rovněž kameníci, kteří pracovali s mistrem Pavlem v Pardubicích po požáru města v roce 1507, i kameníci činní na přestavbě kostela sv. Mořice v Olomouci.⁵⁶⁾ Po svém působení v Čechách⁵⁷⁾ přesídlil Wendel Roskopf do Lužice a Slezska.⁵⁸⁾ Nejméně od roku 1518 až do své smrti byl městským stavitelem ve Zhořelci. Také ve Lwówku zanechal výraznou stopu svého díla. V letech 1522–1524 zde řídil přestavbu radnice, jejíž přízemní sál zaklenul typickou riedovskou krouženou klenbou.⁵⁹⁾ Jižní průčelí radnice ve Lwówku bylo osazeno velkými renesančními okny. Jejich ostění s pilastry jsou zdobena v plochem reliéfu fantastickými motivy a hlavice pilastrů vegetabilními motivy v hluboké řezbě. Wendel Roskopf působil současně i při přestavbě nedalekého hradu Grodziec pro lehnického knížete Fryderyka II.,⁶⁰⁾ kde zanechal své jméno na portálu v tzv. Dolnej Sali. Dokladem šíření slohových proudů, které zasáhly do Slezska z Míšeňska přes Lužici již na konci 15. století a působily dále i po roce 1500, jsou sklípkové klenby, objevující se rovněž na hradě Grodziec i v dalších slezských profánních a sakrálních stavbách (Bukowiec, Czerna, Dolny Stypulów, Głogów, Siecieborzyce, Wrocław, Żagań).⁶¹⁾

Ke zmíněným dvěma inspiračním proudům pozdně gotického stavitelství se připojuje v Dolním Slezsku ještě zdroj třetí – architektura italské renesance. Její vlivy se na počátku 16. století projevují na četných stavbách Francie, Španělska i Svaté říše římské, ale v Uhrách, Polsku, na Moravě a v Čechách již na konci 15. století. Šíření italského renesančního tvarosloví bylo umožněno již na konci vlády Matyáše Korvína, zejména ovšem pak jagellonským královským dvorem v Budíně. Projevilo se působením ital-

ských kameníků na Moravě, přestavbou Pražského hradu po roce 1486, poučením Benedikta Rieda na italských vzorech paláce v Budíně⁶²⁾ a účasti italských umělců na důležitých zakázkách na hradě Wawelu v Krakově (hrob Jana Olbrachta a Zikmundova kaple).⁶³⁾ Přenos italských tvarů a ornamentiky byl usnadněn rovněž rozvojem tisku, neboť se do kamenických a sochařských dílen dostávaly předlohy a vzorníky rozšiřované technikou dřevorytu či mědirytu.

I v okolí Lubanu a Lwówku byla renesance zprostředkována přímo italskými staviteli a kameníky. Nepochybně se zúčastnili stavby radnice v Lubanu v letech 1539–1543, jak o tom svědčí její západní portál na hlavním průčelí – jedno z nejkrásnějších děl slezské renesance.⁶⁴⁾ Okolo roku 1550 objevují se pak italscí stavitelé, vedení mistrem Hieronymem Archonatem z Milána (Mediolan), na přestavbě horních partií radnice ve Lwówku a nedalekého zámku v Plakowicích.⁶⁵⁾ Zúčastnili se rovněž, podobně jako o šedesát let dříve Konrád Pflüger, další rozsáhlé fáze přestavby městského opevnění ve Lwówku.⁶⁶⁾

Pod výše uvedenými vlivy působila v tehdejší Löwenbergu místní stavitelská a kamenická rodina Lindenerů, s jejímiž členy se v první polovině 16. století často setkáváme mezi příslušníky kamenického cechu v městských knihách.⁶⁷⁾ Spolutvůrcem přestavby radnice ve Lwówku, vedené okolo roku 1523 Wendelem Roskopfem, byl mistr TL, jehož podobu zachovala plastika staviteleova poprsí v jižní vstupní síni přízemí radnice.⁶⁸⁾ Současnou literaturou⁶⁹⁾ je považován, patrně oprávněně, za Tomasze Lindenera, člena této kamenické a stavitelské rodiny.

HANS LINDENER

O generaci později, ve čtyřicátých a padesátých letech 16. století, působil ve Lwówku a okolí nejvýznamnější příslušník zmíněné rodiny, Hans Lindener. Výrazná osobnost slezské architektury poloviny 16. století, vyučená mimo jiné na dílech Wendela Roskopfa, svobodně zpracovávala vlivy italské renesance při tradičním setrvání na formách pozdní gotiky. Lindener poznal ranou saskou renesanci i dílo příslušných Italů a renesanční formy uplatňoval souběžně s formami gotickými. Veškerá hodnocení Lindenerovy tvorby zdůrazňují prolínání pozdně gotických způsobů s renesančními formami, jinými slovy, jeho výtvarný názor prozrazuje vyučení a lpění na gotických vzorech při využívání renesanční ornamentiky.⁷⁰⁾

Poprvé se s ním setkáváme v letech 1539–1544, kdy snad vedl stavbu nové radnice v Laubanu, dnešním Lubanu.⁷¹⁾ Jeho účast na stavbě je potvrzena signaturou na svorníku klenby radního sálu, nicméně byl v té době zaměstnán i stavbou farního kostela v rodném Lwówku (nápis z roku 1543) a údajně i v tamní radnici,⁷²⁾ takže o jeho vedení stavby se pochybuje.⁷³⁾ V každém případě mu nelze připisat autorství západního portálu průčelí radnice v Lubanu,⁷⁴⁾ jenž je nejspíše dílem některého z italských kameníků. Pochybnost nutno vyslovit i v případě hlavního portálu zámku v Prochowicích, stavěného rovněž v době okolo roku 1540,⁷⁵⁾ ač Lindenerova účast na přestavbě je doložena kamenickou značkou na druhotně použitém portále v jižním vstupním křídle a snad i na atice s motivem grotesky.⁷⁶⁾

Na farním kostele Nanebevzetí Panny Marie ve svém Lwówku se podílel Hans Lindener po delší dobu. Z roku 1543 pochází dodnes pěkně dochované jeho jméno, kamenická značka a letopočet na točitém schodišti křesťní kaple, z doby okolo roku 1550 jeho kamenická značka v tympanonu jižního vnějšího portálu kruchty, kterou měl dobudovat v letech 1558–1559.⁷⁷⁾ S Lindenerovým jménem a jeho kamenickou značkou se samozřejmě setkáváme v roce 1551 rovněž v soupise lwóweckých kameníků.⁷⁸⁾

Ve Lwówku Śląskim měl být Hans Lindener rovněž autorem a stavitelem dvou měšťanských domů (kamienic). Dům čp. 67 na Rynku, který pocházel z doby okolo roku 1550, dnes již neexistuje. Byl zbořen při asanaci části náměstí ve třetí čtvrtině 20. století. Dům čp. 1 (ul. Krótka, pův. Badergasse) z roku 1555 měl být označen Hansem Lindenerem jeho kamenickou značkou na portálu.⁷⁹⁾ Při průzkumu autorů (červen 2004) nebyla však nalezena, pravděpodobně z důvodu několikanásobných silných nátěrů portálu.

Posledním známým působištěm Hanse Lindenera byl kromě dostavby jižní kruchty farního kostela ve Lwówku v roce 1558 renesanční zámek v Czerne (Klein Tschirna) u Hlohova (Głogów). Bohatě zdobený hlavní portál nese kamenickou značku s písmeny HL a letopočtem 1558,⁸⁰⁾ ač o jeho přímém autorství portálu jako kameníka nutno vzhledem k pokročilé renesanční výzdobě pochybovat a uvažovat o účasti některého italského umělce. Připisována je mu rovněž klenba přízemního sálu s vysokými žebry.⁸¹⁾ V tomto sále byly při nedávných úpravách (2004) odkryty rovněž části portálu zdobené plochými reliéfy, pocházející nepochybně ze stejné doby a ukazující spíše k osobě Hanse Lindenera. Tři sklípkové klenby v jižním traktu, jedna ve čtvercovém rizalitu, druhá v hlubokém nadpraží jižního vchodu a třetí v okenním nadpraží sousední místnosti, jsou jako pozdní projev architektonického směru mišeňského kladený rovněž do doby přestavby zámku Hansem Lindenerem.⁸²⁾ S tímto nejvýraznějším znakem mišeňské architektury se Lindener mohl nejspíše seznámit na hradě Grodzci nedaleko Lwówku, kde byly sklípkově zaklenuty čtyři okenní výklenky velkého sálu již koncem osmdesátých let 15. století.⁸³⁾ Možná účast Hanse Lindenera je zvažována koncem první poloviny 16. století i při výstavbě radnice v Hlohově (Głogów).⁸⁴⁾

Hans Lindener a Česká Lípa

Zvažujeme-li hypotézu o Lindenerově autorství českolipského portálu, nutně se musíme ptát, jakým způsobem se toto dílo nebo jeho autor mohli dostat do České Lípy. Již výše byly zmíněny v obecné rovině kontakty severních Čech s okolními zeměmi - Saskem, Lužicí a Slezskem. Styky samotné České Lípy se Slezskem se projevily zejména v nejstarší lipské městské knize z roku 1461, kam byli zapisováni nově přijímaní měšťané.⁸⁵⁾ Počty příchozích ze Slezska rozhodně nejsou zanedbatelné. Vezmeme-li v úvahu období před vznikem portálu (1555), zaznamenáváme v roce 1467 novoměřana z Klodzka,⁸⁶⁾ pak v roce 1545 z Lubanu a Połkowic nedaleko Hlohova,⁸⁷⁾ roku 1548 z Lešne⁸⁸⁾ a v roce 1550 opět z Lubanu.⁸⁹⁾ Po roce 1555 přicházeli noví osedlí z Dolního Slezska průběžně po celou dobu používání knihy (do 1722): ze Świdnice, Jaworu, z Wrocławí, snad i Lwówku Śl. (Lemberg? – může se jednat i o Lvov v Čechách,

Lvov na Ukrajině nebo jiný Lemberg či Löwenberg), z Bys-trzyce Klodzke, Bierutówa, Bolesławiece či obecně ze Slez-ska.

Z doby před rokem 1550 nás zajímají především příchozí z Lubanu, kde v letech 1539–1544 Hans Lindener působil. V roce 1545 to byl Mathes Ryhmer a roku 1550 Cristoff Richter. Kromě těchto nalézáme v městské knize jedno zajímavé jméno. V roce 1524 byl za lipského měšťana přijat Nickel Lindener,⁹⁰⁾ jehož původ zde není uveden. I později se s tímto jménem, resp. příjímím, setkáváme: v roce 1587 obdržel měšťanské právo Malcher Lindner⁹¹⁾ a roku 1598 provazník Egidius Lindner.⁹²⁾ I u těchto Lindenerů (či Lindnerů) není jejich původ uveden. V této souvislosti není nezajímavý výskyt jména Lindner (či Lindener) v pozdějších dobách v České Lípě. V přímé návaznosti generací německých obyvatel města zde stále žilo několik rodin tohoto příjmení a ještě v roce 1935 je v adresáři uvedeno 16 dospělých samostatných osob tohoto jména.⁹³⁾

Právě z výše uvedených novoměřanů z let 1524, 1545 a 1550 vychází naše hypotéza. Pokud byl Nickel Lindener příbuzným Hanse Lindenera, mohl si jej pozvat k vytvoření portálu do České Lípy nebo si jím vytvořený portál nechat do města dopravit. Pro druhou variantu by mohlo hovořit i rozdělení portálu do 18 částí,⁹⁴⁾ které mohlo transport kamenického díla usnadnit, a proslavený lwówecký pískovec, z něhož mohl být portál vytvořen. Ten byl ze Lwówku vyvážen do dalekého okolí, např. na stavbu renesanční radnice v Poznani či dokonce mnohem později na stavbu Brandenburské brány v Berlíně.⁹⁵⁾ V případě měšťanů, pocházejících z Lubanu, by mohlo jít o obdobný případ. Snad mohli Hanse Lindenera poznat při jeho působení v Lubanu a práci na portálu pro svůj českolipský dům mu později zadat. Není však vyloučena ani další varianta: portál mohl být vytvořen původně pro některý dům v Lubanu či Lwówku a do České Lípy si jej nechal některý z uvedených měšťanů dovézt. Ať tak či tak, nelze zatím potvrdit ani vyvrátit žádnou z variant, ani jednoznačně prokázat naši hypotézu autorství.⁹⁶⁾

ZÁVĚR

Portál z roku 1555, svojí masivností a základní tektonikou ještě pozdně gotický, nese reliéfní výzdobu poučenou na přenesených dílech italské renesance jak zpracováním, tak i použitými motivy. Domníváme se, že patřil původně k některému z měšťanských domů v horní části západní strany Dlouhé ulice (dnes Jindřicha z Lipé), možná zaniklému při jednom z celoměstských požárů v letech 1787 a 1820. Jeho stavebník, příšlý do České Lípy pravděpodobně ze Lwówku Śl. nebo Lubanu, si k vytvoření honosného orámování vstupu do svého domu snad vybral významného lwóweckého stavitele a kameníka Hanse Lindenera (činný v letech 1539–1559). Stranou ponecháváme otázku, zda byl portál vytvořen v České Lípě, nebo do města dovezen.

Po zkáze domu při požáru byl portál patrně po roce 1820 přemístěn na dům čp. 5 na rohu náměstí a Křížové ulice (dnes Moskevská). Odtud byl odstraněn v roce 1948 a teprve v roce 2002 osazen na vstupní dveře Městského informačního centra na náměstí T. G. Masaryka čp. 2.

POZNÁMKY

- 1) Náměstí T. G. Masaryka čp. 1, 2, 4, 128–132, 135, 136, 164, 167–170, 195, 200, 202; ul. Jindřicha z Lípě čp. 87, 88, 91, 94, 98, 119, 120, 122; Berkova ul. čp. 99; Moskevská ul. čp. 10, 13, 14, 40, 43, 80, 83; Zámecká ul. čp. 52, 66, 68, 71; Skroupovo nám. čp. 138, 139; ul. Prokopa Holého čp. 140, 147, 157, 159; Mikulášská ul. čp. 177; Věžeňská ul. čp. 189; Mariánská ul. čp. 204, 211.
- 2) Fotografie jihozápadního koutu náměstí z doby před rokem 1902 ve sbírce fotografií Vlastivědného muzea a galerie (dále VMG) v České Lípě (inv. č. ND–9720).
- 3) Německý nápis zněl: „Dieses Tor gehörte ursprünglich zu dem im Jahre 1549 erbauten Berka-Hause Nro. 190 (191. 192. 193.) an der Nordseite des Marktplatzes, wurde 1872 in die Stockhausgasse u. 1904 hierher übertragen. Leipziger Museumsverein“. V roce 1947 byla namísto barvou psaného německého textu vsazena pískovcová deska s českým nápisem, kterou zhotovila kamenická firma Jan Henc v České Lípě (Státní okresní archiv Česká Lípa, fond Městský národní výbor Česká Lípa, inv. č. 559, Památky a ochrana přírody).
- 4) František Jan Zoubek, Lípě (Česká Lípa), Památky archeologické a místopisné XI, 1864, díl VI., sešit 2, s. 52.
- 5) Amand Paudler, Ein deutsches Buch aus Böhmen I. Česká Lípa 1894, s. 100.
- 6) A. Paudler, o. c. v pozn. 5, s. 92 a 94.
- 7) VMG Č. Lípa, Sběrka fotografií a pohlednic, inv. č. ND-10366.
- 8) Otázce prolínání pozdní gotiky a rané renesance v architektonické plastice na území jižní Moravy a severního Rakouska se s až přílišným důrazem na hledání „skrytých důvodů“ míry používání tohoto tzv. „smíšeného stylu“ věnoval nedávno Petr Čehovský, Architektonická skulptura v severním Dolním Rakousku a na jižní Moravě v 1. polovině 16. století – umění, které mohlo být provedeno ve třech různých stylech, Časopis společnosti přátel starožitností 116, 4/2008, s. 193–217.
- 9) Poněkud jiné půlkruhové nástavce byly oblíbeným motivem rané renesančních portálů na východním Slovensku (např. portály na radnici v Bardějově, v kostele v Sabinově nebo v domech v Levoči). Ivan Kuhn, Renesančné portály na Slovensku. Bratislava 1954; Eva Krížanová, Renesančné portály na Slovensku, Pamiatky a múzeá 4/2007, s. 16–20. Ke genezi edikulových portálů se segmentovým nástavcem v rámci rozboru severního portálu pardubického zámku Vladimír Hrubý, Pozdní gotika a raná renesance v Pardubicích v letech 1491–1548. Malířství a sochařství. Pardubice 2003, s. 131–140.
- 10) Milada a Oldřich Radovi, Kniha o skřípkových klenbách. Praha 1998, s. 208.
- 11) Jaroslav Panáček, Neopevňovaná panská sídla v České Lípě, Castellologica bohemia 5, 1996, s. 208–211.
- 12) Wenzel Ernst, Böhm. Leipa vor und unter Wallenstein, in: Jahres-Bericht der Ober-Realschule in Böhmischem-Leipa für das Schuljahr 1864, s. 22.
- 13) Rudolf Müller, Aus meiner Wandermappe, Mittheilungen des Nord-böhmischen Excursions-Clubs 15, 1892, s. 249–251.
- 14) W. Ernst, o. c. v pozn. 12, s. 22.
- 15) Státní okresní archiv Česká Lípa (dále SOKA Č. Lípa), Archiv města Česká Lípa (dále AM Č. Lípa), inv. č. 2635, st. sg. D XV/a.2.–1/524.
- 16) SOKA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 489, Kniha tržních smluv (Grundbuch) 1601–1615.
- 17) L. Koběrská, Česká Lípa. Stavebně historický průzkum městského jádra. SÚRPMO Praha 1977 (strojopis), čp. 197.
- 18) František Gabriel – Martin Ebel, SHP Česká Lípa čp. 199. Česká Lípa 2001 (strojopis).
- 19) František Gabriel – Martin Ebel, SHP Česká Lípa čp. 200. Česká Lípa 2001 (strojopis).
- 20) Franz Hantschel, Heimatkunde des politischen Bezirkes B.–Leipa. Česká Lípa 1911, s. 857–858.
- 21) VMG Česká Lípa, Sběrka grafiky, inv. č. V–700. Akvarel publikován in: Jaroslav Panáček, Historické mapy, plány a veduty České Lípy. Česká Lípa 2008, č. 15.
- 22) F. J. Zoubek, o. c. v pozn. 4, s. 51; W. Ernst, o. c. v pozn. 12, s. 22.
- 23) F. A. Borovský a kol., Čechy VII. Středohoří. Praha 1892, s. 149.
- 24) F. Hantschel, o. c. v pozn. 20, s. 849.
- 25) VMG Č. Lípa, Sběrka fotografií a pohlednic; Bezděz, roč. VI, 1935, č. 1, tit. strana.
- 26) SOKA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 3226, st. sg. 353–1, Tätigkeitsbericht über die Denkmalpflege in den Bezirken Leipa und Dauba im Jahre 1938.
- 27) SOKA Č. Lípa, fond Městský národní výbor (dále MěNV) Česká Lípa, inv. č. 45, Zápis ze schůze rady MNV z 30. ledna 1948.
- 28) Pavel Kraus, Závěrečná zpráva o restaurování a rekonstrukci renesančního portálu znovuosazeného k domu č. p. 5 (sic!) na nám. T. G. Masaryka v České Lípě. P. Kraus Pavlovce 2002 (strojopis), neustráňováno.
- 29) SOKA Č. Lípa, fond Okresní národní výbor (dále ONV) Č. Lípa, inv. č. 1064 Kult/6, Rozpočet obnovy památek na r. 1955, bod 8.
- 30) SOKA Č. Lípa, MěNV Č. Lípa, inv. č. 559, Památky a ochrana přírody.
- 31) SOKA Č. Lípa, ONV Č. Lípa, inv. č. 1061 Kult/3, Zpráva o činnosti muzea za rok 1958.
- 32) P. Kraus, o. c. v pozn. 28.
- 33) Dochované originály hlaviček (pouze 3) jsou dnes uloženy ve VMG Česká Lípa, na portále byly nahrazeny výdusky. Tamtéž.
- 34) Albrecht Haupt, Baukunst der Renaissance in Frankreich und Deutschland II. Berlin-Neubabelsberg 1923; Alfred Stange, Die deutsche Baukunst der Renaissance. München 1926; O. Doering, Die gotische Baukunst in deutschen Landen, Die Kunst dem Volke Nr. 69/70. München 1929; Rudolf Stein, Das Breslauer Bürgerhaus. Wrocław 1931; H. Kienner, Die Baukunst der deutschen Renaissance, Die Kunst dem Volke Nr. 82. München 1934; Rudolf Stein, Der Große Ring zu Breslau. Wrocław 1935; Eva Šamánková, Architektura české renesance. Praha 1961; Jaromír Homolka – Josef Krása – Václav Mencl – Jaromír Pešina – Josef Petráň, Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526), České dějiny sv. 62. Praha 1985; Milada Radová – Štiková, K některým projevům saské architektury z období pozdní gotiky až renesance, Průzkumy památek 9, 2002, č. 1, s. 114–126; a celá řada dalších.
- 35) Jiřina Hořejší, Pozdně gotická architektura. In: Dějiny českého výtvarného umění 1/2. Od počátku do konce středověku. Praha 1984, s. 511.
- 36) Mariusz Olczak, Grodziec. Warszawa 2004, s. 84.
- 37) O většině zmínovaných portálů základní údaje přehledně např. Michaela Zemková, Renesanční portál z roku 1547 v Podlipanském muzeu v Českém Brodě, Časopis společnosti přátel starožitností 113, 1/2005, s. 1–18.
- 38) Poměrně podrobně se portálům s tordovanými sloupky ve starém královském paláci na Pražském hradě věnoval Pavel Kalina, Benedikt Ried a počátky záalpské renesance. Praha 2009, s. 203–225.
- 39) Heinrich Magirius, St. Annen zu Annaberg. Regensburg 1997, s. 20.
- 40) Jaromír Homolka a kol., Jihočeská pozdní gotika 1450–1530. Praha 1965, s. 104.
- 41) Viz letopočet na nápisové desce nad vchodem do zámku.
- 42) Mieczysław Zlat, Lwówek, Śląsk w zabytkach sztuki. Wrocław-Warszawa-Kraków 1961.
- 43) Mieczysław Zlat, Sztuki śląskiej drogi od gotyku. In: Późny gotyk, Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki Wrocław 1962. Warszawa 1965.
- 44) M. Zlat, o. c. v pozn. 43, s. 152.
- 45) Tamtéž.
- 46) Eva Różycka, Zamek w Prochowicach, Zeszyty naukowe politechniki Wrocławskiej, Architektura V, Nr. 67, Wrocław 1963, s. 18–19, obr. 18; www.prochowice.com.pl.
- 47) Ewald Wernicke, Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Wrocław 1881, s. 136–146.
- 48) František Honzák – Marek Pečenka – Jitka Vlčková, Evropa v proměnách staletí. Praha 1995, s. 458–459.
- 49) M. a O. Radovi, o. c. v pozn. 10, s. 271.
- 50) K tomu srv. Jaroslav Panáček – Michal Panáček, Konrád Pflüger v České Lípě?, Bezděz 10, 2001, s. 87–104. Silně hypotetické je Pflügerovo působení na hradě Střekově u Ústí nad Labem (Dobroslava Menclová, České hrady 2, Praha 1972, s. 446), zatímco jeho účast na pozdně gotické přestavbě kláštera na Ojvině se na základě archivních pramenů (Gunter Oettel, Der Oybin – von Karl IV., Peter Parler, Francesco Petrarca, Konrad Pflüger zu Caspar David Friedrich und Carls Gustav Carus, In: Görlitzer Magazin 13, Zittau 1999, s. 28) zdá pravděpodobnou (Richard Němec, Karlsfried – Oybin: Zwei Konzeptionell unterschiedliche Burganlagen Karls IV. im Zittauer Land, Castrum Bene 9, 2006, s. 323).
- 51) M. Zlat, o. c. v pozn. 42, s. 70.
- 52) M. Zlat, o. c. v pozn. 43, s. 218.
- 53) Arndt Kiesewetter – Stephan Pfeifferkorn, Der Grosse Wendelstein und seine Bauplastik. In: Torgau – Stadt der Renaissance. Dresden 2003, s. 29–37.
- 54) Maritta Iseler, Der Treppenaufgang am Rathaus in Görlitz – ein Bauwerk bürgerlicher Repräsentation, Umění 52, 2004, s. 480, 485.
- 55) M. a O. Radovi, o. c. v pozn. 10, s. 42.
- 56) J. Hořejší, o. c. v pozn. 35, s. 527; Hana Myslivečková, Pracovala hutí Benedikta Rieda v Olomouci?, In: Historická Olomouc IX, Olomouc 1992, s. 118–119.
- 57) Viktor Kotrba, Wendel Roskopf, „Mistr ve Zhořelci a ve Slezsku“ v Čechách, Umění 16, 1968, s. 109–126.
- 58) Ewald Wernicke, Wendel Roskopf, Meister zu Görlitz und in Schlesiens, 1518 bis 1549, Neues Lausitzisches Magazin 73, 1897, s. 242–289; Oskar Wende, Wendel Roskopf, „Meister zu Görlitz und in der Schle-

sy": Ein Beitrag zur Geschichte der Renaissance in Schlesien, In: Schlesiens Vorzeit in Schrift und Bild, Neue Folge V, Wrocław 1909, s. 77–113.

- 59) V předšíní radničního sálu je dnes umístěn náhrobek Kryštofa Talkenberga z doby okolo roku 1500, jemuž náležely nedaleké Plakowice. I v jeho osobě shledáváme kontakty se severními Čechami, neboť byl po roce 1476 majitelem severočeského hradu a panství Děvín u Mimoně (*August Sedláček*, Hrad, zámky a tvrze království Českého 10. Bolešlavsko. Praha 1895, s. 160–162).
- 60) M. a O. Radovi, o. c. v pozn. 10, s. 58; *Leszek Kajzer – Stanisław Kotłodziński – Jan Salm*, Leksykon zamków w Polsce. Warszawa 2003, s. 197–198.
- 61) M. a O. Radovi, o. c. v pozn. 10, s. 279–333.
- 62) *František Šmahel*, Počátky humanismu v Čechách, In: Historická Olomouc IX, Olomouc 1992, s. 16–17; *Jan Muk*, Poznámky k charakteru rané renesance na Pražském hradě, In: Historická Olomouc a její současné problémy III, Olomouc 1980, s. 175–182; *Götz Fehr*, Benedikt Ried, Ein deutscher Baumeister zwischen Gotik und Renaissance in Böhmen. München 1961, s. 68, 113–114.
- 63) M. Zlat, o. c. v pozn. 54, s. 478–481.
- 64) *Tadeusz Broniewski*, Renesansowy ratusz w Lubaniu Śląskim, In: Teka konserwatorska, zeszyt 3, Warszawa 1956, s. 108–109 a s. 116, pozn. 53.
- 65) M. Zlat, o. c. v pozn. 42, s. 44.
- 66) *Józef Andrzej Bossowski*, Mury obronne Lwówka Śląskiego, Biblioteka ziemi Lwóweckiej Nr. 6, Częstochowa 1999, s. 7.
- 67) Osobní informace historika Eugeniusza Braniewského, Lwówek Śląski, červen 2004.
- 68) M. Zlat, o. c. v pozn. 42, s. 88.
- 69) *Józef Andrzej Bossowski – Danuta Schiffler*, Ratusz we Lwówku Śląskim, Biblioteka ziemi Lwóweckiej Nr. 9, Częstochowa 2000, s. 38.
- 70) M. Zlat, o. c. v pozn. 43, s. 192–194; M. a O. Radovi, o. c. v pozn. 10, s. 60.
- 71) M. Zlat, o. c. v pozn. 43, s. 202. Též O. Wende, o. c. v pozn. 58, s. 112–113.
- 72) E. Wernicke, o. c. v pozn. 47, s. 136–146.
- 73) T. Broniewski, o. c. v pozn. 64, s. 116, pozn. 53.
- 74) *Hans Lutsch*, Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien. Wrocław 1891, s. 516.
- 75) M. Zlat, o. c. v pozn. 43, s. 194.
- 76) E. Różycka, o. c. v pozn. 46, s. 18–19, obr. 18; www.prochowice.com.pl.
- 77) M. Zlat, o. c. v pozn. 43, s. 218.
- 78) *Gustav Croon*, Löwenberger Steinmetzzeichen, In: Schlesiens Vorzeit in Schrift und Bild Neue Folge V, Wrocław 1909, s. 114–116.
- 79) M. Zlat, o. c. v pozn. 42, s. 59.
- 80) *Ulrich Thieme – Felix Becker*, Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart begründet von U. Thieme und F. Becker XXIII, Leipzig od roku 1907, s. 248.
- 81) M. Zlat, o. c. v pozn. 43, s. 215.
- 82) M. a O. Radovi, o. c. v pozn. 10, s. 284–285.
- 83) M. a O. Radovi, o. c. v pozn. 10, s. 301.
- 84) M. a O. Radovi, o. c. v pozn. 10, s. 300.
- 85) SOKA Č. Lipa, AM Č. Lipa, inv. č. 41.
- 86) Tamtéž, fol. 14r.
- 87) Tamtéž, fol. 32r.
- 88) Tamtéž, fol. 33r.
- 89) Tamtéž, fol. 34v.
- 90) Tamtéž, fol. 24v.
- 91) Tamtéž, fol. 51r.
- 92) Tamtéž, fol. 55r.
- 93) Adreßbuch der Stadt u. d. Orte des Gerichtsbezirkes Böhm. Leipa. Česká Lipa 1935, s. 120.
- 94) P. Kraus, o. c. v pozn. 28.
- 95) M. Zlat, o. c. v pozn. 42, s. 27.
- 96) Petrografická analýza, která by mohla přispět k potvrzení možnosti zhotovení portálu ze lwóweckého pískovce, by vyžadovala při současných metodách odebrání příliš velkého vzorku materiálu, které u již tak těžce poškozeného portálu není možné.

ZWEI PORTALE ZWISCHEN GOTIK UND RENAISSANCE AUS ČESKÁ LÍPA

Nach dem großen Brand der Stadt Česká Lípa (Böhmisch Leipa, Lieberecký [Reichenberger] Kreis) am 12. April 1515, als „die Stadt Leipa total ausgebrannt war“, wurden die Bürgerhäuser neu ausgebaut, derzeit schon im Stil der Spätgotik und danach auch der auftretenden Renaissance. Nachfolgende Stadtbrände am 6. Oktober 1787 und 12. Mai 1820 verursachten jedoch leider, dass manche Häuser wahrscheinlich im großen Ausmaß auch das gotische und renaissancezeitliche Mauerwerk in ihren Konstruktionen beinhalten, aber das Äußere der Bebauung mit charakteristischen architektonischen Details wie Fenstergewände oder Portale mit der klassizistischen, Empire-, historisierenden oder Jugendstilgestaltung überschichtet wurde. Außer zahlreichen nicht dekorierten oder bloß abgefasten gotischen und renaissancezeitlichen Portalen in den Untergeschossen der Stadthäuser erhielten sich nur vereinzelte Steinmetzdetails nach den älteren Bürgerhäusern. Neben dem Sattelportal im Erdgeschoss des Hauses Konstr.-Nr. 79 in der Zámecká (Schloss-) Gasse stellen die älteren in situ erhaltenen prächtigen Eingangsrahmungen das Barockportal in der Mikulášská (Nikolai-) Gasse Nr. 173 und das Portal des Hauses Nr. 132 an der Südseite des T.-G.-Masaryk-Platzes (Marktplatzes) mit Gestalten liegender Türken dar.

Drei weitere bedeutende Portale aus den Bürgerhäusern sind z. Zeit sekundär eingebaut. Das ursprünglich zum Haus Nr. 92 in der Langen Gasse (heute Jindřicha z Lipé G.) angehörende Spätbarockportal befindet sich im westlichen Erdgeschossteil des sogen. Roten Hauses. Das spätgotische Portal aus dem J. 1549, Berka-Tor genannt, ist heute funktionslos in die Nordarm-Außenmauer im Kreuzgang des Loretto-Hofes im ehemaligen Augustinerkloster in der Paní Zdislavy (Wieden-) Gasse. Das Portal aus dem J. 1555, der Wende der Spätgotik zur Renaissance, wurde 2002 zu einer einfachen Türöffnung in der Fassadenmitte des Hauses Nr. 2 neben dem Rathaus. Den zwei letztgenannten Prunkportalen, den einzigen erhaltenen Stadthaus-Eingangsportalen aus dem 16. Jahrhundert widmet sich die vorliegende Studie.

Das Sandstein-Sattelportal aus dem J. 1549 mit der Säulenädikula ist gesamt 280 cm hoch und 225 cm breit. Die Ädikula trägt einen gleich breiten, ca. 51 cm hohen Segmentaufsatz. Die innere Umrahmung des Eingangs hat die Gewandform eines verhältnismäßig breiten spätgotischen Sattelportals. Sein Profil bilden zwei mit einem Band voneinander getrennte Kehlleisten, mit einem in die äußere Kehle eingeleiteten Rundstab. Alle Profile schneiden sich sowohl in den Sattelanläufen als auch in den Eckpartien des rechteckigen Portalgewändes und bilden dadurch charakteristische Querprofil- und gebrochene Flächenformen. Die Profilierung läuft ohne jegliche Unterbrechung direkt von der nicht gegliederten Schwelle empor. Die Außenfläche des Sattelportals ist glatt, die Profilierung wurde nur in die Steinmasse des Gewändes eingemeißelt.

Das Portal meldet sich mit seinen Formen und dem Schmuck zu den Werken der Spätgotik, obwohl es in einigen Partien Frührenaissance-Einfluss bezeugt. Die etwas traditionelle bis primitive Behandlung zeigt nicht zur Entstehung im Hauptstrom der spätgotischen und frührenaissancezeitlichen Baukunst. Die oberen Partien der Säulen, den Baumstamm mit abgehauenen Ästen imitierend, mögen nicht nur eine Äußerung der vegetabilen Ornamentik und Plastik der spätgotischen Baukunst dargestellt haben, man könne darin auch in diesem Fall die Wappensymbolik des Geschlechtes Berka v. Duba, eines Zweiges der Ronowitzer wahrnehmen. Ähnlich wie das Wappen in der Frontonmitte mögen sie die Ronnen, d. h. Stammstücke mit Aststummeln darstellen. Der Urheber des Portals, also Autor des Entwurfes oder der Steinmetz, bleibt unbekannt und man erschließt seinen Namen kaum wann.

Das spätgotische Sattelportal aus dem J. 1549 gehörte zum Haus an Stelle des jetzigen Hauses Nr. 198 ungefähr in der Mitte der Marktplatz-nordfront. Die als Berkaischen bezeichneten Häuser Nr. 197–200 zeigen zwar bestimmte gemeinsame Zeichen, aber mit Rücksicht zu den renaissancezeitlichen Trennmauern bildeten sie wohl kaum ein einheitliches Objekt. Sollte sich die Berkaische Residenz bereits hier befunden haben, sie bestand nur aus dem Haus Nr. 198 und drei oder vier selbständigen Bauten. Nicht ausgeschlossen bleibt auch die Variante, es hätte da eine ausgedehnte Residenz einheitlicher architektonischer Lösung bestanden, die aber bereits nach ihrer Aufhebung im letzten Viertel des 16. Jahrhunderts in die vier selbständigen Einheiten Nr. 197–200 parzelliert wurde. Die Ergebnisse der historischen Bauforschung weisen keinen Widerspruch dazu, denn das renaissancezeitliche Umfassungsmauerwerk einzelner Häuser keine genauere Datierung ermöglicht. Das Vorhandensein

selbständiger gotischer Keller unter allen vier Häusern unterstützt jedoch diese Variante nicht.

Das gotisch-renaissancezeitliche Portal aus dem Jahr 1555 befindet sich heute in der Mittelachse im Erdgeschoss des Hauses Nr. 2 an der Marktplatzostseite. Es wurde an diese Stelle aus dem Haus Nr. 5 in der Südostecke des Platzes übertragen; zu diesem Haus gehörte es ursprünglich aber auch nicht, was die unlogische Lage eines Fensters dicht über dem Portal bezeugt. Dem Unterschied der Sockelhöhen unter den Säulen gemäß sind wir der Meinung, das Portal hätte einem der Häuser der Westseite in der oberen Partie der Jindřicha z Lipé Gasse angehört. Wann es entfernt und zum Haus Nr. 5 übertragen wurde, lässt es sich heute mit Sicherheit nicht bestimmen. Wohl ist es nach einem der Stadtbrände geschehen. Den Erinnerungen der Zeitgenossen gemäß ist das Portal aus der Nr. 5 am 26. Jänner 1948 verschwunden.

Es handelt sich um eine massive vorspringende Ädikula von der Gesamthöhe 392 cm, Breite 300 cm. Ausdrucksvolle Säulen mit tordierten Schäften und ungewöhnlichen sowie Füßen als auch Kapitellen tragen das reduzierte tief verkröpfte Gebälk ohne Architrav. In der gegenwärtigen Position ist das Portal auf einem Paar neuzeitlicher prismatischer, die Komposition für den ursprünglich umgekehrten Geländeabfall ausgleichender Sandsteinstufen aufgebaut.

Für seine ungewöhnliche plastische Ausschmückung zog das Portal immer die große Aufmerksamkeit an. Dazu trug wohl auch die Tatsache bei, dass man Analogien zu ihm schwierig sucht. Die Suche in dieser Richtung brachte keine Ergebnisse, Hunderte Darstellungen spätgotischer und renaissancezeitlicher Portale in Böhmisches und benachbarten Ländern hat kein Werk vergleichbarer Komposition der formalen Glieder und Details herbeigebracht.

Das Studium der Werke der Spätgotik und der auftretenden Renaissance in Schlesien deutete aber an, der Autor des Leipäer Portals möge das 1539–1559 tätige Mitglied der Steinmetzen- und Baumeisterfamilie aus Lwówek Śląski (Löwenberg in Schlesien) Hans Lindener (oder Lindner) gewesen sein. Es ist von ihm bekannt, dass er als einer der weniger Autoren seine Werke immer signierte, sei das mit Initialen seines Namens, mit dem ganzen Namen oder mit einem Steinmetzzeichen und der Jahreszahl gewesen. Das Steinmetzzeichen Lindeners wurde zwar am Leipäer Portal nicht festgestellt, aber außer der Datierung 1555 befinden sich am Schriftband im Fries auch die Initialen HL! Neben den Initialen HL und dem Datum 1555 findet man da eine Menge weiterer Details, die zeigen, dass sein vermuteter Autor Hans Lindener es schaffte alle auf ihn im inspirativen Milieu Oberschlesiens wirkenden Einflüsse zu absorbieren und synthetisch verbinden.

Überlegt man über die Hypothese vom Ursprung des Leipäer Portals aus Lindeners Hand, muss man zwangsweise fragen, wie dieses Werk oder sein Urheber nach Česká Lípa hätten geraten können. Außer den gemeinsamen Kontakten zwischen Nordböhmen und den umgebenden Ländern – Sachsen, der Lausitz, Schlesien, sind intensive Kontakte Leipas mit Schlesien für das ganze 16. und 17. Jahrhundert belegt. Unsere Hypothese kommt aus den aus Schlesien in den Jahren 1524, 1545 und 1550 gekommenen Neubürgern Leipas heraus. Sollte Nickel Lindener (1524) oder ein anderer unter ihnen mit Hans Lindener verwandt gewesen sein, er könnte ihn zur Herstellung des Portals nach Česká Lípa einladen oder das fertige Portal in die Stadt zuführen lassen. Für die zweite Variante möge auch die Verteilung des Portals in 18 Teile sprechen, damit sein Transport einfacher würde, und der berühmte Löwenberger Sandstein, aus dem das Portal hergestellt worden sein möge. Eine solche Hypothese lässt sich leider bislang nicht bestätigen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Česká Lípa (Böhmisch Leipä), Mappe des Stablen Katasters, 1843. Ausschnitt, verkleinert, Parzellennummern entfernt, gereinigt (SOKA [Staatl. Bezirksarchiv] Česká Lípa, Sammlung der Mappen des Stablen Katasters): 1 – gegenwärtige Lage des Portals aus dem J. 1549 an der Nordmauer des Lorettoambits des Augustinerklosters; 2 – Haus Nr. 198, grau – Häuser Nr. 197–200 (von Westen nach Osten) an Stelle der einstigen Berkaischen Residenz; 3 – Hinterteil des Grundstücks des Hauses Nr. 198 zur Věžeňská (Stockhaus-) G.; 4 – gegenwärtige Position des Portals aus dem J. 1555 am Haus Nr. 2; 5 – Haus Nr. 5.

Abb. 2: Česká Lípa, Augustinerkloster, Nordmauer des Lorettoambits, Portal aus dem J. 1549, Foto aus der Zeit vor dem 2. Weltkrieg (VMG [Heimatmuseum und Galerie] Česká Lípa, Fotosammlung, Inv.-Nr. ND-10360).

Abb. 3: Česká Lípa, Marktplatz, Nordostecke um 1860. Das dritte bis sechste Haus von links – Häuser Nr. 197–200, am Haus Nr. 198 Portal aus dem J. 1549 (VMG Česká Lípa, Fotosammlung, Inv.-Nr. 89757).

Abb. 4: Česká Lípa, Portal aus dem J. 1549. Foto des Portals an der Hofmauer des Hauses Nr. 198 in der Věžeňská G., vor 1904 (VMG Česká Lípa, Fotosammlung, Inv.-Nr. ND-10366).

Abb. 5: Česká Lípa, Augustinerkloster, Nordmauer des Lorettoambits, Portal aus dem J. 1549. Fotogrammetrische Aufnahme, Ansicht (Aufnahme und Zeichnung J. Panáček, M. Panáček, 2006–2011).

Abb. 6: Česká Lípa, Augustinerkloster, Nordmauer des Lorettoambits, Portal aus dem J. 1549. Gesamtansicht von Norden (falls nicht anders angegeben, Foto M. Panáček 2010).

Abb. 7: Česká Lípa, Augustinerkloster, Nordmauer des Lorettoambits, Portal aus dem J. 1549. Skizze der Profilierung des östlichen Gewändepfostens und der Dreiviertelsäule der vorgelagerten Ädikula, aufgenommen mit der Nadel-Umriss-Schablone in der Höhe von 190 cm über der Türschwelle, Präzision ± 2 mm (Aufnahme und Zeichnung M. Panáček, 2011).

Abb. 8: Česká Lípa, Augustinerkloster, Nordmauer des Lorettoambits, Portal aus dem J. 1549. Überschneidungsdetail der Profilierung des Sattelpfostens und des östlichen Säulenschafts mit dem Kapitell der westlichen Portalthälfte.

Abb. 9: Česká Lípa, Augustinerkloster, Nordmauer des Lorettoambits, Portal aus dem J. 1549. Detail der Ausschmückung des östlichen Säulenschafts mit dem gewundenen Perlenstab, der Taustabumbindung und dem Astwerkmotiv.

Abb. 10: Česká Lípa, Augustinerkloster, Nordmauer des Lorettoambits, Portal aus dem J. 1549. Detail vom Segmentaufsatz.

Abb. 11: Česká Lípa, Augustinerkloster, Nordmauer des Lorettoambits, Portal aus dem J. 1549. Detail des östlichen korinthischen Kapitells mit stilisiertem Akanthuslaub im flachen Relief.

Abb. 12: Česká Lípa, Augustinerkloster, Nordmauer des Lorettoambits, Portal aus dem J. 1549. Detail des Rollwerkwappens Berka v. Duba und der Jahreszahl 1549.

Abb. 13: Lwówek Śląski (Löwenberg in Schlesien, Niederschlesische Woiwodschaft, Polen), Haus Nr. 1. Detail vom Segmentaufsatz vom Frührenaissanceportal mit Federfächerschmuck, 1555 (Foto M. Panáček, 2004).

Abb. 14: Jáchymov (Joachimsthal, Bez. Karlovy Vary [Karlsbad]), Haus Nr. 292. Frührenaissancezeitliches Ädikula-Portal, datiert 1543.

Abb. 15: Česká Lípa, Portal aus dem J. 1555 am Hause Nr. 5. Foto von B. Kinský, 1935 (Bezděz VI, 1935, Titelseite).

Abb. 16: Česká Lípa, Portal aus dem J. 1555 am Hause Nr. 5 (das zweite Haus von rechts). Aquarell des Marktplatzostteils von F. Römisch, 1830–1840 (VMG Česká Lípa, graphische Sammlung, Inv.-Nr. V-700).

Abb. 17: Česká Lípa, Portal aus dem J. 1555 am Hause Nr. 5. Zeichnung von A. Levý, 1892 (Borovský u. Koll. 1892, 149).

Abb. 18: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Fotogrammetrische Aufnahme, Ansicht (Aufnahme und Zeichnung J. Panáček, M. Panáček, 2006–2011).

Abb. 19: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Gesamtansicht von Nordwesten.

Abb. 20: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Nördliche Säule, Postament und Säulenfuß.

Abb. 21: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Detail der plastischen Frauenköpfe am Fuß der südlichen Säule.

Abb. 22: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Südliche Säule, Skizze der Profilierung des tordierten Säulenschafts, aufgenommen mit der Nadel-Umriss-Schablone in der Höhe von 55 cm über dem Säulenfußgipfel, Präzision ± 2 mm (Aufnahme und Zeichnung M. Panáček, 2011).

Abb. 23: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Südliche Säule, Struktur der Profilierung des tordierten Säulenschafts aus den großen Kehleisen und ausdrucksvollen, mit Band unterzogenen Rundstäben.

Abb. 24: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Südliches Säulenkapitell.

Abb. 25: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Skizze der Gipsprofilierung vom Gebälk an der Südseite über der südlichen Säule, aufgenommen mit der Nadel-Umriss-Schablone, Präzision ± 2 mm (Aufnahme und Zeichnung M. Panáček, 2011).

Abb. 26: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Gesamtansicht des oberen Portalteils mit verkröpftem Gebälk.

Abb. 27: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Westliche Stirnseite des nördlichen Säulenfußes wohl mit dem Motiv eines Schuhs auf dem deutschen Schild (Tartsche).

Abb. 28: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Nördlicher Säulenfuß, südliche Seite, wohl mit Eberkopfmotiv.

Abb. 29: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Südlicher Säulenfuß, nördliche Seite, wohl mit dem Motiv einer Axt auf dem deutschen Schild.

Abb. 30: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Südlicher Säulenfuß, westliche Stirnseite mit dem Pflanzenmotiv.

Abb. 31: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Südlicher Säulenfuß, südliche Seite mit dem Maßwerkmotiv und Lilie.

Abb. 32: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Nördlicher Teil vom

Fries, Stirnseite mit Relief von drei bärtigen Männerprofilen.

Abb. 33: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Nördlicher Teil vom Fries, südliche Seite mit zwei Rosetten.

Abb. 34: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Westliche Stirnseite des Friesmittelteils mit gespaltenen deutschen Schildern, die das Schriftband mit der Jahreszahl 1555 und den Initialen HL über den gekreuzten Schlüsseln begleiten, am Gesims ein kleiner deutscher Schild wohl mit dem Vorhängeschlossmotiv.

Abb. 35: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Fries, untere Seite des Mittelteils mit zwei Rosetten und einer heraldischen Lilie.

Abb. 36: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Fries, nördliche Seite des südlichen Teils mit dem Kegelrelief.

Abb. 37: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Fries, westliche Stirnseite des südlichen Teils mit zwei verflochtenen Drachen.

Abb. 38: Česká Lípa, Haus Nr. 2, Portal aus dem J. 1555. Fries, südliche Seite des südlichen Teils mit dem Motiv des Teufelskopfes.

Abb. 39: Prag, Burg, Altes Palas, Eingang in die Räume unterhalb der Alten Landtagsstube. Architrav-Ädikula mit tordierten Säulenschaft, wohl aus der frühen Phase des Benedikt-Ried-Umbaus vom Ende des 15. Jahrhunderts (Foto P. Měchura, 2006).

Abb. 40: Police (Pullitz, Bez. Třebíč), Schloss, Westflügel, Treppenloggia. Detail der tordierten, das Gewölbe und Überdachung der Loggia tragenden Säulen (Foto M. Panáček, 2009).

Abb. 41: Chrudim (Pardubitzer Kreis), Kirche der hl. Katharina, westliches Eingangsportal aus dem 1. Drittel des 16. Jahrhunderts. Detail des nördlichen Kapitells (Foto M. Panáček, 2004).

Abb. 42: Pardubice, Hl. Bartholomäuskirche, frührenaissancezeitliches Nordportal, 1514-1519. Detail des östlichen Kapitells (Foto M. Panáček, 2004).

Abb. 43: Chojnów (Haynau, Niederschlesische Wojwodschaft, Polen), Eckhaus am Marktplatz. Detail eines Pilasterkapitells mit Eckköpfchen einer großen renaissancezeitlichen Fensterädikula (Foto M. Panáček, 2007).

Abb. 44: Luban (Lauban, Niederschlesische Wojwodschaft, Polen), Rathaus. Portal im Obergeschoss, datiert 1541. Detail eines Pilasterkapitells von der renaissancezeitlichen Ädikula mit Eckköpfchen (Foto M. Panáček, 2004).

Abb. 45: Cheb (Eger), Schirndingerhaus Nr. 508. Der das Flurgewölbe tragende Pfeiler mit Motiv der diagonalen Löwenköpfchen am niedrigen Ringkapitell aus dem Hausumbau um 1623 (Foto M. Panáček, 2009).

Abb. 46: Lwówek Śląski, Pfarrkirche der Himmelfahrt Mariä. Steinmetzzeichen Hans Lindeners am Tympanon des Südportals vom Orgelemporeneingang, 1558-1559 (Zeichnung J. Panáček, 2004).

Abb. 47: Czerna (Klein-Tschirne [früher Alteichen], Niederschlesische Wojwodschaft, Polen), Schloss. Gesamtansicht des gewaltigen Renaissance-Eingangsportals, am Schlußstein Datierung 1558, Initialen HL und Steinmetzzeichen Hans Lindeners (Foto M. Panáček, 2004).

Abb. 48: Czerna, Schloss. Eingangsportalsschlußstein. Skizze der Datierung 1558, der Initialen HL und des Steinmetzzeichens Hans Lindeners (Zeichnung J. Panáček, 2004).

Abb. 49: Lwówek Śląski, Pfarrkirche der Himmelfahrt Mariä, Wendelstein zur südlichen Orgelempore. Name, Steinmetzzeichen und Jahreszahl 1543 an der Rückseite einer Treppenstufe (Zeichnung J. Panáček, 2004).

Abb. 50: Lwówek Śląski, Pfarrkirche der Himmelfahrt Mariä, Wendelstein zur südlichen Orgelempore. Detail – tordierter hohler Treppenspindel, entworfen und ausgeführt direkt von Hans Lindener, 1543 (Foto M. Panáček, 2004).

Abb. 51: Lwówek Śląski, Rathaus. Eines der gekoppelten Fenster im Erdgeschoss mit der großen renaissancezeitlichen Architrav-Ädikula mit ähnlichen Reliefmotiven wie am Portal aus dem J. 1555 in Česká Lípa (Foto M. Panáček, 2004).

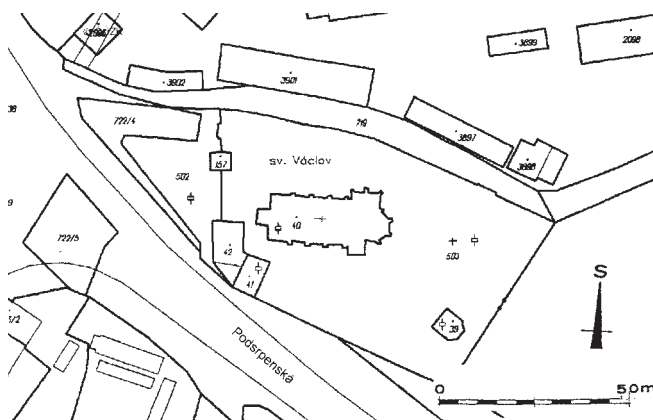
(Übersetzung J. Noll)

NEZNÁMÉ DÍLO ANSELMA LURAGA - BAROKIZACE KOSTELA SV. VÁCLAVA VE STRAKONICÍCH

FRANTIŠEK KAŠIČKA - PAVEL ZAHRADNÍK

Hřbitovní kostel sv. Václava ve Strakonících je pozoruhodný z několika hledisek. Podle spolehlivých písemných pramenů byl založen Bavorcem III. ze Strakonice v dnes již zcela zaniklé vsi Lomu, jihovýchodně od jeho sídelního hradu.¹⁾ Relativně velké rozměry dnešního kostela s obdélnou lodí, s nárožní věží a s pětibocí uzavřeným závěrem kněžiště, ke kterému na severním boku přiléhá bývalá kaple sv. Michaela, vedly ve starší literatuře ke spekulaci, že nejstarší kostel byl podstatně kratší, se čtyřbokým kněžištěm. Teprve později, za Viléma ze Strakonice, jenž byl nástupcem Bavora III., mělo být podle této literatury východnější postaveno kněžiště dnešní a starší loď měla být prodloužena.²⁾

Oproti tomuto názoru se nabízí pravděpodobnější závěr, který předpokládá založení kostela již v dnešních rozměrech. Vláda Bavora III. nad rodovým majetkem trvala 30 let – od roku 1278 do roku 1308. Za svého působení založil pravidelné město Bavorov s rezidenčním hrádkem a povýšil na město svou trhovou osadu Horažďovice (kde rovněž založil kostel). Živelné rostoucí osídlení v záplavovém území při soutoku Otavy a Volyněky severně od strakonického sídelního hradu Bavorů (o který se od roku 1243 rod dělil s rytíři johanitského řádu) s blízkými vesnicemi Bezděkovem a Žabovřesky dosud městský statut postrádalo. Nabízí se proto celkem oprávněná domněnka, že Bavor III. zamýšlel na místě vesnice Lomu založit nové město, chráněné před záplavami a s možnostmi rozvinutí pravidelného půdorysu s rozměrným tržištěm. To by mohlo vysvětlovat skutečnost, že Bavorcem III. založený kostel, sloužící poté jako farní kostel pro Strakonice, mohl mít hned od počátku dnešní, vcelku monumentální rozměry.³⁾ Když si pak někdy před rokem 1308 synové Bavora II., Bavor III. a Vilém, rozdělili rodový majetek, Strakonice získal Vilém a nadále houstnoucí osídlení v blízkosti hradu vedlo asi k ústupu od dalších záměrů na novou městskou lokaci u farního kostela.

Obr. 1: Strakonice, dnešní situace kostela sv. Václava.